

**СЛОБОДА НА ИЗРАЗУВАЊЕ,
ЗДРУЖУВАЊЕ
И ●
ПРЕТПРИЕМНИШТВО ВО
ЗАРОБЕНА ДРЖАВА:
МАКЕДОНИЈА ВО 2015**

Скопје, декември 2015

Студија

**СЛОБОДА НА ИЗРАЗУВАЊЕ, ЗДРУЖУВАЊЕ И
ПРЕТПРИЕМНИШТВО ВО ЗАРОБЕНА ДРЖАВА:
МАКЕДОНИЈА ВО 2015**

Издавач

Институт за општествени и хуманистички науки - Скопје

За издавачот

Институт за општествени и хуманистички науки - Скопје
ул. „20 Октомври“ бр.8, 2 кат, 1000 Скопје
Тел/факс +389 (0)2 3 113 059
email info@isshs.edu.mk
www.isshs.edu.mk

Автори:

М-р. Ана Блажева
Д-р. Викторија Боровска
Д-р. Калина Лечевска
Д-р. Јордан Шишовски

Оваа студија е овозможена со поддршка од американскиот народ преку Агенцијата на САД за меѓународен развој (УСАИД) во рамките на Проектот на УСАИД за граѓанско општество. Содржината на студијата е одговорност на авторите и на Институтот за општествени и хуманистички науки - Скопје и не ги изразува ставовите на УСАИД или на Владата на Соединетите Американски Држави.

СОДРЖИНА

ВОВЕД 7

1. КОНЦЕНТРИРАЊЕ НА МОЌТА ВО ИЗВРШНАТА ВЛАСТ СО ВОВЕДУВАЊЕ ПРЕКУМЕРНА ЗАКОНСКА РЕГУЛАЦИЈА И ГЛОБИ 13

- 1.1. Глоби во образованието 16
- 1.2. Глоби во медиумите 24
- 1.3. Глоби кои се однесуваат на синдикалното организирање и штрајкот 27

2. КОНТРОЛА НА МИСЛАТА ПРЕКУ ОБРАЗОВАНИЕТО И МЕДИУМИТЕ 29

- 2.1. Востановување контрола преку образовните програми 31
 - 2.1.1. Нарушување на секуларноста на образовните институции 32
 - 2.1.2. „Екстерното тестирање“ како притисок врз образованието 33
- 2.2. Контрола врз медиумите 36
 - 2.2.1. Медиумите во македонското законодавство 38
 - 2.2.2. Влијание врз медиумите преку рекламирањето 40
- 2.3. Резимеа на студии на случај: 44
 - 2.3.1. Случајот со новинарот Томислав Кежаровски 44
 - 2.3.2. Случајот на телевизија ТЕЛМА 45

3. ШТРАЈК И СИНДИКАЛНО ОРГАНИЗИРАЊЕ 48

- 3.1. Ограничувања во регулативите за синдикално организирање 49
 - 3.1.1. Ограничување на правото на штрајк 52
- 3.2. Студија на случај: Искуства од штрајкот на просветните работници 2015 58

- 3.2.1. Организација на штрајкот 59
- 3.2.2. Тек и траење на штрајкот 62
- 3.2.3. Различните форми на притисоци со кои се соочувале наставниците 64
- 3.2.4. Согледување на резултатите од штрајкот и перспективата на синдикалното организирање на наставниците 67

4. КОНТРОЛА ВРЗ БИЗНИСОТ 70

ЗАКЛУЧОК 77

РЕФЕРЕНЦИ 84

Институтот за општествени и хуманистички науки – Скопје изразува благодарност до Канцеларијата на USAID во Македонија и Фондација отворено општество – Македонија за искажаната доверба и поддршка за реализација на проектот „Анализа на политики и закони кои влијаат на слободата на изразување“.

Студијата „Слобода на изразување, здружување и претприемништво во заробена држава: Македонија во 2015“ е во рамки на овој проект кој се состоеше и во организација на јавни дебати и развивање комуникациска стратегија.

Изразуваме голема благодарност до сите учесници на дебатите, ГЕМ клубот, учесниците во интервјуата, нашиот консултант Јакопо Отавиани, како и на целиот тим на Институтот за општествени и хуманистички науки – Скопје кој беше вклучен во подготовката на студијата.

ЛИСТА НА КРАТЕНКИ:

БУЛАТС - на англиски: BULATS - Business Language Testing Service
ДПИ - Државен просветен инспекторат
ЕК- Европска комисија
ЕКС - Европската конфедерација на синдикатите
ЕУ - Европска унија
ЗНМ - Здружение на новинарите на Македонија
ИЕЛТС - на англиски: IELTS- International English Language Testing System
ИОХН-С – Институт за општествени и хуманистички науки – Скопје
KET – на англиски: KET- Key English Test (Cambridge English)
МЕСО - Мултиетничкиот синдикат на образование на РМ
МОН – Министерство за образование и наука
МПЦ - Македонска православна црква
ОБСЕ- Организација за безбедност и соработка на Европа
РМ – Република Македонија
ОНКДК - Канцеларија на Обединетите нации за дрога и криминал
СОНК - Самостојниот синдикат за образование, наука и култура на Република Македонија
ТОЕФЛ – на англиски: TOEFL - Test of English as a Foreign Language
УЈП - Управа за јавни приходи
УКИМ - Универзитет „Св. Кирил и Методиј“

ВОВЕД

§. **Македонската транзиција.** Република Македонија веќе 25 години се наоѓа во постојана транзиција од југословенскиот модел на демократски централизам и самоуправање кон демократија и пазарна економија. Сепак, крајот на преминот не е на повидок. Сè уште не може јасно да се забележат ниту квалитетно изградени демократски институции, ниту развиена пазарна економија. Оттука може да се заклучи дека Република Македонија не се наоѓа во транзиција, туку во состојба на еквилибриум, ниту демократија ниту диктатура, туку **хибриден режим**. Хибридноста на режимот се однесува на авторитарните мерки и практики, како и на задушвањето на слободата на медиумите, слободата на здружување и штрајк, прогонот на политичките неистомисленици, кои постојат паралелно со „нормалните“ демократски процедури и практики. Изборите, постоењето на граѓанско општество но со ограничено влијание, постоењето на маргинализирани критички медиуми кои не се гасат до крај, се средствата на зачувување на илузијата на демократија.

§. **Што е хибриден режим?** Македонија, сепак, не е сама во оваа категорија. Во последните декади, истражувачите посочуваат на растечкиот тренд на хибридни режими, посебно во пост-социјалистичките земји и земјите од третиот свет. Литературата познава повеќе имиња за овој феномен, како: „полу-демократија“, „виртуелна демократија“, „псевдодемократија“, „либерална демократија“, „полу-авторитаризам“, „мек авторитаризам“, „електорален авторитаризам.“⁴¹ Freedom House го употребува изразот „делумно слободни“ (partly free), а во македонската јавност веќе е одомаќинет изразот „мека диктатура“ Овие називи, исто како и нашиот поим на „транзиција“, упатуваат на тоа дека станува збор за привремена состојба, за застој на патот кон демократијата. Но, како што нагласуваат Левицки

и Веј, и други истакнати истражувачи,² се чини дека станува збор за засебен стабилен феномен. Државите или остануваат во оваа состојба или преминуваат кон отворен авторитаризам, со мал број исклучоци на демократизација. Со оглед на фактот што Република Македонија веќе 25 години е во состојба на „транзиција,“ а изминатите неколку години бележи значителен пад на сите параметри за демократија и слобода, можеме да заклучиме дека хибридниот режим е веќе јасно воспоставен. Затоа, неопходно е јасно да се дефинираат спецификите на овој вид режими, да се посочат посебностите на конкретниот македонски модел и да се дадат препораки како да се излезе од маѓепсаниот круг.

Хибридниите режими, исто така, се нарекуваат и „компетитивен авторитаризам,“ при што „формалните демократски институции широко се гледаат како примарни средства за стекнување и остварување на политичкиот авторитет. Функционерите, сепак, ги прекршуваат правилата толку често и во толкава мера што режимот не го исполнува конвенционалниот минимум стандард за демократија.“³ Во овие режими се спроведуваат формалните демократски процедури, а „владеењето на правото“ според „уставот и законите“ е мантрата што ја повторуваат политичките претставници. Но, сето ова се одвива во услови на: суптилно и отворено кршење на слободата на медиумите, слободата на здружување и критиката на Владата, како и злоупотребата на јавните средства и моќ за партиски цели преку „бришење на границите меѓу партијата и државата,“⁴ а изборите и вкупната демократска атмосфера секако не се фер и слободни. Преку несоодветна медиумска покриеност на јавниот сервис, затворањето и постојаното казнување на критичките медиуми, но и нелегалното прислушкување на опозицијата, критичките новинари и граѓанските организации, режимот не може да се нарече демократски.

Компетитивниот авторитаризам, Левицки и Веј го разликуваат од „делегативните демократии.“ Според О`Донел, делегативна демократија е вид режим во кој институционалната поделба на власта не е целосно изведена,⁵ па затоа се карактеризираат со силна и популистичка извршна власт. Иако делегативната демократија е помалку демократска од репрезентативната, сепак го задоволува минимумот демократски стандарди за да се нарече демократија за разлика од компетитивниот авторитаризам.

Од друга страна, компетитивниот авторитаризам не може да се вброи во комплетен авторитаризам, зашто, иако демократските процеси често се прекршуваат, сепак во општеството владеат демократските модели на управување кои режимот не се осмелува целосно да ги напушти. Тука лежи и слабоста на овој режим, имено, колку и да се нефер и неслободни изборите поради системската несомерлива предност на оние на власт, сепак постојат можности за изборна промена. Во таа смисла, граѓанското општество има реална можност за влијание и промена на процесите во правец на демократизација.

§. Заробена држава и административна корупција. Со концептуалната рамка на компетитивниот авторитаризам можеме да го објасниме видот режим, но за објаснување на нивото на корупција во државата е неопходна дополнителна рамка. Зашто, еден хибриден режим не е по дефиниција корумпиран. За дополнително разјаснување ќе ги воведеме концептите *заробена држава* и *административна корупција*.

Концептот **заробена држава** се однесува на „дејствијата на поединците, групите или претпријатијата и во приватниот

и во јавниот сектор, да влијаат врз носењето на законите, регулациите, декретите и другите владини политики, во нивна корист како резултат на нелегална и нетранспарентна провизија на лична корист за јавните службеници.⁶ Во оваа смисла „заробувањето“ на државата генерално се однесува на претпријатија (во случајот „грабнувачи“) кои ги „грабнуваат“ институциите и успеваат да наметнат законски и други регулации што се во нивна полза, а на штета на другите учесници со економијата и секако, на штета на јавноста. На тој начин се врши „екстракција на наемнина од државата за мала група на поединци, претпријатија или сектори преку дисторзија на основната законска и регулаторна рамка со потенцијални огромни загуби за општеството.“⁷

Феноменот заробена држава е поширок од феноменот **регулаторно грабнување**. Во овој случај станува збор за „грабнување“ на регулаторното тело од страна на државен или јавен чинител (компанија). На тој начин, се влијае врз поставувањето на регулативите да биде од корист на „грабнувачот,“ а да се „расчисти теренот“, односно да се оневозможи конкуренцијата.

Во земјите во транзиција најчесто „грабнувач“ е голема компанија што паднала во рацете на новите олигарси. Но, грабнувач може да бидат и јавните функционери доколку тие ја злоупотребат власта за да ги обликуваат законските регулативи за лична или корист на компаниите во сопственост на нивното семејство, како и во полза на партијата. Македонскиот случај има од сè по нешто, но неговата особеност се сведува на последново, како што потврдуваат и извештаите на Европската унија и ОБСЕ од последните две години инсистирајќи на проблемот на поматување на границите меѓу партија и држава (blurring of party and state).

За разлика од заробената држава, **административната корупција** се однесува на „намерното наметнување и дисторзија во пропишаното спроведување на постојните закони, правила и регулации за да се овозможи предност на државни или не-државни чинители како резултат на незаконски или нетранспарентни провизии заради приватни добивки за јавни функционери.“⁴⁸ Во административна корупција спаѓаат поткупи за лиценци за добивање тендери или други јавни услуги со кои на приватни компании блиски до функционерите им се отвора можност за профит од јавни средства.

Обете видови на корупција се присутни во различна мера во различни случаи.

Ова истражување се однесува на слободата на изразување и здружување, како и можностите за нејзиното поттикнување и проширување. Студијата во фокусот има неколку подрачја: образованието, медиумите, синдикалното здружување и штрајкот, како и економските слободи и нивните ефекти врз малите и средни претпријатија. Во таа насока анализирани се законите кои ги регулираат споменатите области, но исто така се истражувани посебни студии на случаи кои овозможуваат длабински приказ на спроведувањето на регулативите и ефектите од имплементацијата.

**1. КОНЦЕНТРИРАЊЕ НА МОЌТА ВО
ИЗВРШНАТА ВЛАСТ СО ВОВЕДУВАЊЕ
ПРЕКУМЕРНА ЗАКОНСКА РЕГУЛАЦИЈА
И ГЛОБИ**

Една од главните цели на секоја авторитарна власт е концентрацијата на моќта. Во претседателски системи ова е лесно, зашто, моќта е концентрирана во една институција - претседателот. Во парламентарни демократии компетитивниот авторитаризам треба да се фокусира на изградба на поширока база и мрежи на клиентелистички односи, користење на државниот апарат за притисок и контрола. Фактот што не постои отворен авторитаризам значи дека режимот ги има на располагање само постојните институционални механизми кои по својата форма ѝ припаѓаат на демократската држава. Во случајот на Македонија, таа форма е надградена со маниризмите на технократијата од ЕУ вид, која претставува само уште едно средство во фасадата на привидна демократија и законитост.

Во таа смисла во изминатите десетина години, клучните механизми за подјармување на слободата на изразувањето, користејќи ги институционалните механизми, е прекумерната законска регулација и високите глоби. проблемот на прекумерната регулација е троен.

- Прво, во законската регулатива се вметнуваат детални регулативи што би требало да бидат дел од секундарната регулација востановена од засегнатите институции. На тој начин се врши

ограничување на нивната автономија и независност во носењето одлуки и Владата добива директна контрола врз нив.

- Второ, огромниот број на детално регулирани аспекти на работата на институциите го прави прекршувањето на истите скоро невозможно. На тој начин се отвора можност за политичко влијание и казнување по основа на политичка неподобност.

- Конечно, трето, зголемениот број на административните глоби како и на нивната висина овозможува целосно заобиколување на судската власт. На тој начин Владата има директна контрола и врз работата на институциите и врз модалитетите на казнување на политички неподобните институции.

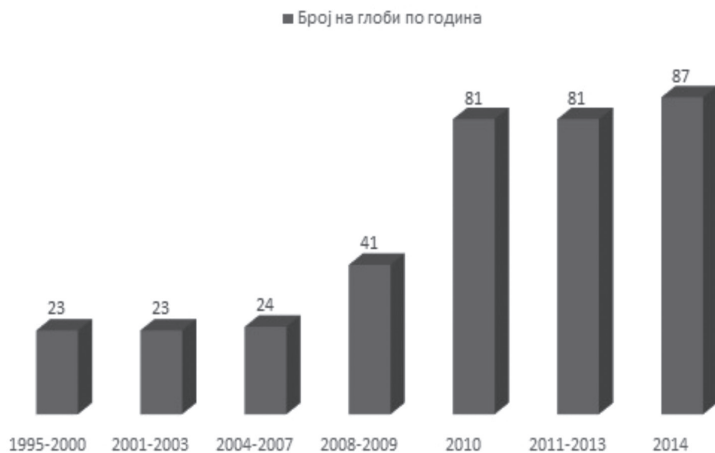
Во првиот дел студијата посебно се занимава со анализа на законите во образованието, медиумите и синдикалното организирање во однос на трендот на воведување глоби во периодот 2006-2015 година. Глобите кои се една од главните карактеристики на актуелната власт се претставени како главни санкции и придонес

на полибералниот пристап кон полесните форми на казниви дела. Тие се воведени со Законот за прекршоци во 2006 година⁹ и се застапени речиси во секое подрачје каде се пропишувале казни. Прекумерното глобење ја произведува следнава институционална и политичка стварност: директната контрола и санкција како и регулацијата до најмали детали од страна на министерствата и други тела кои за својата работа одговараат директно пред Владата, ја воздигнуваат извршната власт во единствена и самодоволна и ја обесмислуваат поделбата на трите видови власт (судска, законодавна и извршна).

1.1. ГЛОБИ ВО ОБРАЗОВАНИЕТО

Во Законот за основно образование постои посебен дел „XV Прекршочни одредби“ член 172 кој е посветен на одредување на „глобите.“ Тие се поделени во два дела, првиот е глоби од 2500-3000 евра во денарска противвредност за училиштата со список на престапи по кои се глоби, а вториот е глоба од 1500-2000 евра во денарска противвредност за директорот на училиштето.¹⁰ Понатаму, во Член 8 во Законот за изменување и дополнување на законот за основно образование, се врши дополна на член 174 за глоба од 1000, 600 и 300 евра во денарска противвредност за правното лице ако не се води е-дневник.¹¹

ЗАКОН ЗА ОСНОВНО ОБРАЗОВАНИЕ

Графикон 1

Бројот на глоби во Законот за основно образование (1995-2014)

Како што може да се види во Графикон 1, глобите во Законот за основно образование имале нагорен тренд. Така, во периодот 1995-2003 година биле предвидени само 23 парични казни. Во периодот од 2004-2007 година нивниот број се покачил на 24, додека во 2008-2009 била пропишана 41 глоба во законот. Наредниот период 2010-2013 година се искачил на дури 81 глоба додека веќе во 2014 година, со најновите измени и дополнувања нивниот број изнесува 87.

Во „Законот за средно образование“⁴² во одделот XIII, „Казнени одредби,“ членовите 109 и 110 се однесуваат на тековни казнени одредби за прекршување на правила како на пример ако „користи печат со несоодветна содржина за заверка на јавните исправи.“ Во Законот за изменување и дополнување на овој закон се менуваат овие одредби и се додаваат високи глоби за минорни пропусти:

Глоба во износ од 1.000 евра во денарска противвредност во мандатна постапка државниот просветен инспектор ќе му изрече за прекршок на правното лице ако не се води е-дневник врз неделна основа во средното училиште... Глоба во износ од 600 евра во денарска противвредност во мандатна постапка државниот просветен инспектор ќе му изрече за прекршок на одговорното лице во правното лице ако не се води е-дневник врз неделна основа во средното училиште [...] Глоба во износ од 300 евра во денарска противвредност во мандатна постапка државниот просветен инспектор ќе му изрече за прекршок на наставникот ако не води е-дневник на неделна основа во средното училиште [...] ¹³

Со ова се продолжува тенденцијата која ја има и во неколку други закони за одредување фиксни ценовници за глоби

во закони. Да потсетиме, ова вообичаено се регулира во подзаконски акти и правилници, а не со закон.

Графикон 2
Бројот на глоби во Законот за средно образование (1995-2014)

Како што може да се воочи од Графикон 2, бројот на глоби во Законот за високо образование имал нагорна тенденција во текот на годините. Во периодот до 2009 година, паричните казни не надминале број од 20 во закон. Во наредната година нивниот број повеќе од половина се зголемил. Кулминацијата на бројот на глоби во средното образование е достигната со измените на законот во 2014 и сега изнесуваат 63.

Со Законот за високо образование донесен во 2008 година во одделот „Прекршочни одредби“ се регулираат глобите.¹⁴ Во член 167 се предвидени глоби од 1000 до 2500 евра во денарска противвредност за правното лице, а 500 до 1000 евра за одговорното лице за повеќе прекршоци кои, инаку, се решаваат во подзаконски акти.

Законот за високото образование од 2008 година е, исто така, постојано дополнуван со нови измени и дополнувања кои главно вршат прекумерна регулација со акти што би требало да бидат дел од подзаконските акти. На пример, со измената од 25.01.2013, се прецизира дека:

Универзитетот или единица во негов состав, како и високообразовна школа/установа има обврска да склучи најмалку два договора за двојна диплома (double degree) или заедничка студиска програма (joint degree) со Универзитет од првите 500 високо рангирани универзитети согласно со Шангајската листа, односно 100 најдобро рангирани универзитети по МБА програма, како и акредитирана високообразовна установа на еден од првите 200 најдобро рангирани универзитети од соодветното научно подрачје, согласно со Шангајскиот Цио Тонг универзитет, US News and Report и Times Higher Education Supplement-World University Ranking.“¹⁵

Понатаму, во членот 40 се дополнуваат глоби во износ од 5000 до 7000 евра во денарска противвредност до одговорното лице во високообразовната установа ако „не ги достави или нецелосно ги достави податоците потребни за ажурирање на базата на податоци за високообразовна дејност до Министерството надлежно за работите од областа на високото образование.“ Истата глоба се предвидува и како дополнување на членовите 77б, 45, 45 став 10, 133 став 13, 99 став 3, 100 ставови 3 и 6, 140 став 4 и 123 став 4. Ова, повторно укажува на тоа дека Министерството најверојатно се соочило со проблеми во спроведување на Законот. Како и во останатите случаи, решенијата се сведуваат на воведување глоби и прекумерна регулација.

Со измените од 27.02.2014 на Законот за високо образование се дополнуваат глоби, и тоа од 1000 до 1500 евра во денарска противвредност ако „на почетокот на секоја студиска година на студентите не им предложи основна литература за полагање на испити и која не ја содржи и литературата која ја обезбедува, печати и доставува до високообразовните установи министерството надлежно за работите на високото образование.“ А, глоба во висина од 3000-5000 евра во денарска противвредност е предвидена за одговорното лице ако „не ја објави основната литература на веб страницата и ако истата не ја содржи и литературата која ја обезбедува, печати и доставува до

високообразовните установи министерството надлежно за работите на високото образование.“ Со други зборови, се предвидуваат огромни казни за минимални административни превиди. Од друга страна, пак, затоа што при проектот на Владата на Република Македонија за превод на голем број на учебници од врвните универзитети, дел од преводите беа во јавноста оценети како лоши, резултирајќи со нивно неприменување во наставата. Ова прашање Владата повторно се обидува да го реши со дополнителна регулација и високи глоби. Дополнителни глоби од 5000 до 7000 евра во денарска противвредност се предвидени ако на високообразовната институција не биде „вклучен во изведување на настава истакнат стручњак од практиката од соодветната област“ и ако „не биде организирана практична настава за студентите во секоја студиска година која не може да биде пократка од 30 дена.“

Со законите и дополнувањата на законите за образование од последните 5 години, освен прекумерна регулација се врши и фаворизирање на одредени, во многу случаи и приватни компании кои се споменуваат во самите закони како критериум на избор. На пример, за избор на директор во основните и средните училишта се бара поседување на одредени дипломи: се бара познавање на англискиот јазик преку дефинирани тестови „ТОЕФЕЛ ИБТ (TOEFL IBT) - најмалку 30 бода, ИЕЛТС (IELTS) - најмалку 3 бода, БУЛАТС

(BULATS) - најмалку 20 бода или КЕТ (KET) (Cambridge English) - положен, АПТИС (APTIS) - најмалку ниво А2 (А2) и да има положено психолошки тест и тест за интегритет“.

Оваа ставка е идентична во дополнувањето на Законот за основно образование¹⁶ и Законот за средно образование.¹⁷

Графикон 3

Бројот на глоби во Законот за високо образование (1995-2014)

Како што може да се воочи од Графикон 3, Законот за високо образование не предвидувал ниту една парична казна до 2007 година. Првите глоби се наведени во измените од 2008 година, каде нивниот број изнесувал 13. Бројот на казни оттогаш продолжува да расте и во најновата верзија на законот од 2014 нивниот број изнесува 59.

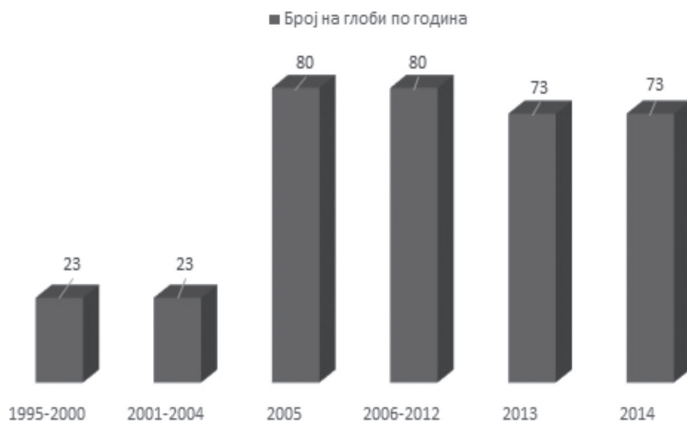
1.2. ГЛОБИ ВО МЕДИУМИТЕ

Една од главните форми на притисок во медиумите претставува законската прекумерна регулација придружена со големиот број високи глоби. Со неа се казнуваат критичките медиуми заради прекршување на законската регулатива, која до детал ја пропишува програмата на секој медиум во државата. Администрацијата поставува свои партиски кадри во регулативните тела, каде може да се казнуваат „политички неподобните“ медиуми и уредници. Од друга страна, самите новинари се соочуваат со цензура од уредниците или прават автоцензура за да не наидат на критика од власта, но и да се соочат со тужба за клевета. Клеветата беше декриминализирана кон крајот на 2012 година со воведување на новиот Закон за граѓанска одговорност за навреда и клевета.¹⁸ Според извештајот на ЕК, оттогаш се покренати 580 граѓански тужби за клевета во судовите во кои се тужат новинари, но и политичари. Извештајот ја наведува загриженоста дека постапките за клевета служат како средство за притисок.¹⁹ Како за илустрација, во 2014 година тогашниот директор на Управата за безбедност и контраразузнавање, Сашо Мијалков ги тужеше новинарот и уредничката на неделникот „Фокус“, Владо Апостолов и Јадранка Костова за нарушена чест и углед и го доби случајот со отштета од околу 9.000 евра²⁰.

Во Законот за медиуми кој се состои од 35 членови,²¹ предвидени се 15 глоби чии износи се движат од 500 до 5000 евра. Највисоките глоби се препишани во член 30, став 1 и подеднакво ги казнуваат необјавувањето на податоци за сопственичката структура, како и необезбедувањето заштита на малолетници од порнографска содржина.²²

Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги ја пропишува содржината на медиумите до ситни детали со кои ја ограничува уредничката автономија, а кои би требало да се дел од второстепени законски документи (статути, правилници). Истиот закон содржи дури 156 членови кои пропишуваат 73 глоби чии суми се движат од 1.000 до 100.000 евра. Најголемата глоба, воопшто, изнесува 100.000 евра за непочитување на членот 145.²³ Имено, медиумите се обврзани годишно да произведуваат и емитуваат најмалку 10 часа (додека радиодифузниот сервис најмалку 30 часа) домашна документарна програма во периодот од 7,00 до 19,00 часот,²⁴ како и годишно да произведуваат и емитуваат најмалку 20 часа (а јавниот радиодифузен сервис најмалку 30 часа) домашна играна програма од 7,00 до 19,00 часот.²⁵

ЗАКОН ЗА РАДИОДИFUЗНА ДЕЈНОСТ И ЗАКОН ЗА АУДИО И АУДИОВИЗУЕЛНИ УСЛУГИ

Графикон 4

Глобите во Законот за радиодифузна дејност (1995-2013) и Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги (2013-2014)

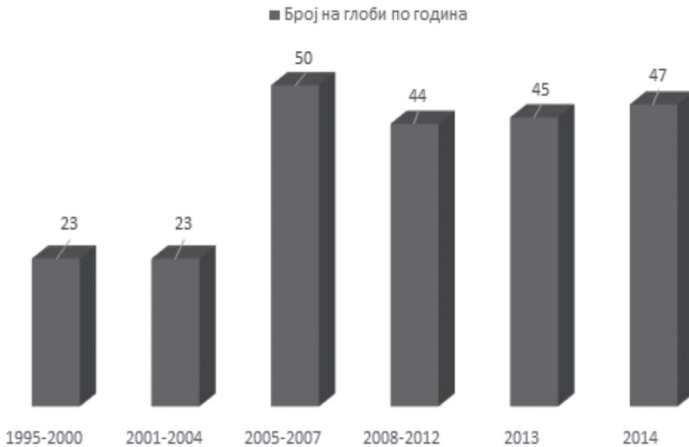
Како што може да се воочи од Графикон 4, споредено со изминатите години, казнените одредби во медиумите имале различен тренд. Така, претходникот на Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги, Законот за радиодифузна дејност во периодот од 1995 до 2004 година предвидувал само 23 парични казни. Потоа, од 2005 до 2012 година опфаќал 80 глоби. Со промената во Закон за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги, денеска се предвидени 73 глоби, за чии износи е опишано погоре во студијата.

1.3. ГЛОБИ КОИ СЕ ОДНЕСУВААТ НА СИНДИКАЛНОТО ОРГАНИЗИРАЊЕ И ШТРАЈКОТ

Во делот за штрајк и синдикалното организирање беше анализиран Законот за работни односи,²⁶ заедно со неговите пречистени текстови.

Во поглед на паричните казни, Законот за работни односи до 1997 година предвидувал казни во одреден процент од платите. Измените и дополнувањата на законот во 1997 година донеле промена на начинот на казнување односно паричната казна се менува од одреден процент од платите во конкретни суми изразени во денари,²⁷ а највисокиот износ бил 250.000 денари. Во 2005 година, новиот Закон за работни односи има 49 одредби за парични казни чиј најголем износ бил 200.000 денари.²⁸ Во 2008 година, паричните казни се именуваат како глоби и нивните износи се сметат во евра и се повисоки од претходно пресметуваните износи во денари. Со измените и дополнувањата во 2013 и 2014 година, бројот на глобите во законот за работни односи моментално изнесува 47, а највисокиот износ достигнува 8.000 евра.²⁹

ЗАКОН ЗА РАБОТНИ ОДНОСИ

Графикон 5

Глобите во Законот за работни односи (1995-2014)

Како што може да се види од графикон 5, бројот на глобите драстично пораснал во периодот по 2005 година. Бројот на парични казни во Законот за работни односи изнесувал само 23 во периодот од 1995 година до 2004 година. Во 2005 година бројот пораснал на 50 казни, додека во 2008 се намалил на 44 глоби, но нивниот износ е поголем. На пример паричната казна од член 265 која изнесувала од 10.000 денари, во законот од 2008 станува глоба од 1000 евра. Во 2013 година бројот на глоби во законот бил 45 додека во законот во 2014 година се избројани 47 глоби.

2. КОНТРОЛА НА МИСЛАТА ПРЕКУ ОБРАЗОВАНИЕТО И МЕДИУМИТЕ

Власта во компетитивниот авторитаризам сепак зависи од изборите кои, иако нефер, сепак нудат можност за пресврт. Оттаму популизмот е клучен за опстојувањето на еден ваков режим. Од друга, пак, страна, ефикасното задушување на слободата на мислата и маргинализацијата на секоја критика е тлото што е неопходно за делотворноста на пропагандата. За оваа цел задушувањето на слободата се врши суптилно и преку користење на легалните механизми. Некои од механизмите се: „поткуп, селективна алокација на државно рекламирање, манипулација со долгот и даноците на медиумите, поттик на конфликт меѓу акционерите, и рестриктивно медиумско законодавство што го олеснува прогонот на независните и опозициските новинари.“³⁰ Владите на хибридниот режим вршат и прекумерното користење на законите за клевета заради дисциплинирање на новинарите од критичките медиуми.³¹ Сите овие механизми доследно се користат и во Република Македонија особено во последните десет години. Во наредните редови ќе ги разгледаме механизмите на контрола на образованието и медиумите кои произлегуваат од политиките кои се спроведуваат во периодот 2008-2015 година од страна на Владата.

2.1. ВОСТАНОВУВАЊЕ КОНТРОЛА ПРЕКУ ОБРАЗОВНИТЕ ПРОГРАМИ

Во текот на 2014 година во јавноста беше критикуван контроверзниот учебник за VIII одделение по Граѓанско образование заради проблематичните дефиниции на клучните граѓански поими. Проблематичноста се состоеше во тоа што дел од дефинициите сугерираа наметнување на авторитарни вредности и поттикнување на покорноста и потчинувањето на авторитетите кај младите. Ова, е во спротивност со демократските и граѓанските идеали.

Една од попроблематичните е дефиницијата на власта која се дефинира како „форма на моќ која е прифатена од оние што се покоруваат, бидејќи ја сметаат за оправдана и праведна.“³² Покорувањето секако не е демократска туку тоталитарна вредност. Имено, според Уставот на Република Македонија „[с]уверенитетот на Република Македонија е неделив, неотуѓив и непренослив“ и „произлегува од граѓаните и им припаѓа на граѓаните.“³³ Со други зборови, Уставот не познава категорија суверен (власта) кому граѓаните треба да му бидат „покорни“ туку самите граѓани се носители на суверенитетот и тие „власта ја остваруваат преку демократски избрани претставници, по пат на референдум и други облици на непосредно изјаснување.“³⁴ Граѓаните се оние кои ја остваруваат својата власт преку демократските механизми, а не се покоруваат на власта.

Понатаму, во истиот учебник на пофалбата на покорноста се додава и лојалноста: „Лојалните граѓани ги почитуваат оните што се на власт во општеството. Тие секогаш се подготвени да ги следат правилата и прописите во општеството и по цена да мораат да се откажат од своите права и слободи. За нив е подобро да се живее во безбедна и заштитена средина во која се одржува редот, отколку во општество во кое луѓето имаат чувство дека секој прави што сака.“³⁵ Проблематичноста на оваа дефиниција произлегува од тоа што не се бара покорност само кон органите на власта туку кон правилата на самото општество, со други зборови се бара безусловна покорност („мораат“) на традицијата и власта во името на безбедноста, што е во спротивност со хуманистичките и демократски идеали.³⁶

2.1.1. Нарушување на секуларноста на образовните институции

Секуларноста е една од клучните вредности на Република Македонија. Според член 19 од Уставот „Македонската православна црква, другите верски заедници и религиозни групи се одвоени од државата и се еднакви пред законот.“³⁷ Тоа значи дека државата и државните институции не смеат да претпочитаат ниту една верска заедница. Сепак, од 2012 година свечениот почеток на академската година на универзитетот Св. Кирил и Методиј наместо во некој од амфитеатрите, беше одбележан

во православен храм Ректорот ова го образложи како вообичаен настан - „Како што во минатото сум посетувал други факултети на почетокот на академската година, оваа година одам на Богословскиот.“³⁸ Сепак и наредната академска година се повтори истата ситуација и академската година започна со богослужба во црквата Свети Јован Крстител во Капиштец, Скопје.³⁹ Богословскиот факултет е рамноправен член на УКИМ од 2008 година, но, првиот академски час не беше одржан во некој од амфитеатрите на факултетот, туку во црквата со богослужба. Со ова се врши извесно загрозување на начелото на немешање на државата и верските заедници и се преферира една верска организација, што е во спротивност со Уставот и означува директно мешање во слободата на изразувањето на верските чувства или на нивниот недостаток.

2.1.2. „Екстерното тестирање“ како притисок врз образованието

Во 2008 година со Законот за основно образование беше воведен концептот на оценување на наставниците, или популарно нареченото „екстерно тестирање.“⁴⁰ Во овој оддел има поставено критериуми за санкционирање на наставниците. Сметаме дека членот 97 е контроверзен бидејќи овозможува основа за притисок и контрола врз наставничкиот кадар. Имено, целта на екстерното тестирање е преку проверка на успехот на учениците

да се оцени „објективноста и професионалноста на наставникот во вреднувањето на постигнувањата на успехот на ученикот“. Контроверзниот дел од законот е и делот според кој врз основа на ранг листата, „на 20% од наставниците кои имаат најголеми отстапувања во добиените показатели им се намалува платата за наредната година 10% од платата што ја примале“, а ако ова се повтори три години по ред, на наставникот „му престанува работниот однос.“⁴¹ Со други зборови, без разлика на покажаните резултати, законот определува дека 20% од наставниците ќе бидат казнети со намалување на платата и голем дел од нив со отпуштање. Оваа одредба врши непотребен притисок врз наставниците што резултира со самоцензура во поглед на изразувањето на работнички протест и несогласување поради стравот за сопствената најосновна егзистенција.

Индикативно е што во Законот за дополнување и изменување на законот за средно образование од 2014 година, се додаваат нови глоби во врска со „екстерното тестирање“: „Глоба во износ од 600 евра во денарска противвредност во мандатна постапка државниот просветен инспектор ќе му изрече за прекршок на одговорното лице во правното лице ако не постапи согласно член 70-а ставовите (14) и (15) од овој закон.“⁴² Во наредното дополнување на Законот се додаваат нови глоби. Во овој случај станува збор за глоби во врска со екстерното тестирање. Од тоа може да се заклучи дека

новонастанатите проблеми од спроведувањето на законот се решаваат со дополнување на регулациите и зголемување на глобите. Понатаму:

(1) Глоба во износ од 2.000 евра во денарска противвредност ќе му се изрече за прекршок на одговорното лице во правното лице ако дозволи тестаторот и помошникот на тестаторот да се од редот на наставниците по предметот по кој се врши екстерното проверување на постигањата на успехот на учениците (член 45-а став (11)).

(2) Глоба во износ од 1.000 евра во денарска противвредност ќе му се изрече за прекршок на наставниците ако постапуваат спротивно на член 45-а став (8).

(3) Глоба во износ од 1.000 евра во денарска противвредност ќе му се изрече за на тестаторот и помошникот на тестаторот ако дава било какви информации во врска со одговорите на прашањата (член 45-а став (10)).“

(4) Глоба во износ од 1.000 евра во денарска противвредност ќе му се изрече за прекршок на тестаторот и помошникот на тестаторот ако се од редот на

наставниците по предметот по кој се врши екстерното проверување (член 45-а став (11)).“⁴³

Ваквиот начин на воведување нова образовна политика која се потпира на казнување, како ефект може да произведе зголемување на притисокот и стравот кај наставниците, што може негативно да се одрази врз квалитетот на образовниот процес.

2.2. КОНТРОЛА ВРЗ МЕДИУМИТЕ

Во изминатите години, слободата на изразување во медиумите во Македонија се соочува со постојан пад. Тоа се прикажува низ бројните притисоци врз уредувачката политика кои се одвиваат по пат на постојаната закана од казнени мерки во облик на глоби против медиумите и кривичните пријави кон новинарите, што резултира со самоцензурата на новинарите, како и затворање на одреден број медиуми.

Од друга страна, слободата на медиумите постојано се потенцира како главен предуслов во евроинтеграцискиот пат на државата. Во извештајот на Европската комисија за напредокот на државата за 2014 постои сериозна загриженост за контролата на Владата брз јавните институции и медиумите. Особено се нагласува индиректната државна контрола врз медиумската продукција

преку владините реклами и фаворизираните медиуми од Владата. Заклучокот е дека состојбата со слободата на изразување и понатаму е проблематична и потребни се поголеми напори за подобрување на културата на медиумите.⁴⁴ Еден од позитивните примери кој е поздравен и во извештајот на Европската комисија е основање на саморегулаторно тело, Совет за етика во медиумите на Македонија.⁴⁵ Неговата цел е да ги заштити етичките стандарди во медиумите, а воедно и да ја штити новинарската професија преку зајакнување на саморегулацијата во медиумите.⁴⁶ Со други зборови, граѓаните кои се засегнати од неодговорно медиумско известување наместо веднаш да поднесат тужба за навреда и клевета против новинарите, можат да достават претставка до Советот. Советот, иако е формиран во 2013, активно започна со работа пред половина година и веќе до август 2015 година има постапено во повеќе од 40 претставки, кои најмногу се однесувале на говор на омраза.⁴⁷

Во извештајот на Европската комисија за 2015 година се вели дека Македонија има „некое ниво на подготвеност“ во однос на слободата на изразот.⁴⁸ Понатаму извештајот продолжува: „слободата на изразот и медиумите останува сериозен предизвик во постојната медиумска култура и политичка клима. Земјата продолжи да назадува во текот на минатата година.“⁴⁹ Се посочува и на заплашувањето на новинарите, како и на незаконското прислушкување и

надзор.⁵⁰ „Политичкото мешање во уредничката слобода“ е исто така сериозен проблем според извештајот од 2015, а ова се однесува и на „директна контрола врз содржината и тајмингот на вестите.“⁵¹

Во светските рангирања на Репортери без граници и Freedom House, Македонија од 2011 година бележи сериозни падови и ниски рејтинзи во поглед на слободата на медиумите. Така, според последниот Индекс на слободата на печатот за светот за 2015 година, Македонија е рангирана на 117 место од 180 земји (најлошиот рејтинг е добиен во 2014 година и бил 123 место.⁵² Невладината организација Freedom House за 2015 година ја оценува Македонија како најлоша во регионот во поглед на слободата на медиуми со пад од 10 поени во последните 5 години и го зазема 125 место со 58 поени (на скала од 0 до 100 каде понискиот скор значи поголема слобода).⁵³

2.2.1. Медиумите во македонското законодавство

Анализата на слободата на изразување во медиумите ги користи податоците добиени од: Законот за медиуми,⁵⁴ Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски дејности,⁵⁵ а воедно прави и споредба со веќе неважечкиот Закон за радиодифузна дејност.⁵⁶ Дополнително, користени се податоците од истражувањето на ИОХН-С - „Глобите во македонското законодавство.“⁵⁷ Таму се прави споредба на казнените мерки во одредени закони во последните 19 години, а конкретно во случајот на медиумите,

анализирани се Законот за радиодифузна дејност и неговиот наследник- Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги. Имено, опфатени се сите казни кои ги препишувале овие два закона во периодот 1995-2014 година за да може да се илустрира влијанието на регулативите врз слободата на изразување.

Законот за медиуми, за првпат стапи на сила кон крајот на 2013 година заедно со Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги кој го замени дотогашниот Закон за радиодифузна дејност. Самото носење на законите беше проследено со преговори меѓу Владата и еснафските здруженија на новинарите, бојкотирање на јавните расправи и јавни конфронтации. Предлог верзијата на законот беше критикувана и од специјалните претставници на ОБСЕ за слободата на медиумите.⁵⁸ На крајот од 2013 година беше објавено дека е постигнат договор меѓу претседателот на ЗНМ, Насер Селмани и тогашниот министер за информатичко општество, Иво Ивановски, но тоа дополнително создаде раздор меѓу новинарите.⁵⁹ Двата закона беа изгласани на крајот на декември 2013 година додека измените беа донесени на почетокот од 2014 година. Измените во Законот за медиуми⁶⁰ ги изземаа електронските медиуми и публикации кои претходно се најдоа на сериозна критика поради нивната преголема регулација. Измените во Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги⁶¹ вклучија и нов став кој вели дека секое ограничување на

содржините во медиумите треба да биде во согласност со праксата на Европскиот суд за човекови права.

Промената на постоечкиот Закон за радиодифузна дејност во Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги го преименува главното регулаторно тело од Совет за радиодифузија во Агенција за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги. Согласно новите регулативи, програмската структура на секој аудиовизуелен медиум се пропишува преку законот, а попрецизно ја опишува Агенцијата. Таа ги изрекува и паричните казни (или глоби) за медиумите. Иако се декларира како самостојно и независно регулаторно тело, Агенцијата е основана и финансирана од државата .

2.2.2. Влијание врз медиумите преку рекламирањето

Другиот голем проблем во медиумите се рекламите. Имено, Владата е еден од најголемите огласувачи во сите приватни национални станици. Како за илустрација, „Анализата на пазарот на радиодифузната дејност за 2013 година од страна на Агенцијата за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги дава податок дека Владата имала нарочно 17,639 спотови со должина од 1,361,541 секунди.⁶² Со тоа била втор по ред најголем огласувач во анализираниите шест телевизиски станици, веднаш после Проктер и Гембл, а пред компании како Кока-кола. Вкупниот приход на дадените телевизии бил 20,51 милион евра. Агенцијата во истата редовна годишна

анализа на пазарот на радиодифузната дејност ги нема прикажано најголемите огласувачи за 2014 година. Образложението во самата анализа е дека моментално се обезбедуваат податоци кои ќе ја прикажеле реалната слика за рекламирањето во телевизиите, со замерки за веродостојноста на податоците од претходната година⁶³. Како што е отворено прашањето на минатогодишното истражување на ИОХН-С⁶⁴, фактот дека Владата е меѓу најголемите огласувачи во медиумите го отвора прашањето дали овој тренд се спротивставува на слободниот пазар. Самиот факт дека Владата ги рекламира своите активности или креира секакви кампањи во формат на реклами е проблематичен.

Рекламирањето во Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги е уредено според ЕУ директивата која ги пропишува принципите и условите за рекламирање во медиумите на производи и услуги. Суштинското дополнување во нашиот закон кое го подрива духот на Директивата, е фактот што ја има додадено и „популаризацијата на некоја идеја или активност или за постигнување друг ефект“ како проширување на дефиницијата на „реклама.“⁶⁵ Комерцијалното продавање идеи на медиумите во вид на кампањи за подигање на свеста, кампањи со апстрактни концепти како убавината на земјата или јакнење на хуманитарните вредности од страна на Владата не е ориентирано кон пазарната економска практика. Исто, се граничи со пропаганда

бидејќи не постои друг огласувач кој може комерцијално да „продава идеи“, а огласувачот поаѓа од сопствените идеолошки вредности.⁶⁶

На почетокот од јули 2015 година, Владата донесе одлука да постави мораториум на сите комерцијални промоции во медиумите, при тоа истакнувајќи дека одлуката е само гест на нивна добра волја.⁶⁷ Овој „гест“ се случи на самиот почеток на преговорите за надминување на политичката криза, па тоа може да се поврзе со остатокот на отстапките на Владата чиј авторитаризам беше предизвикан од бројните граѓански движења, партиската опозиција и, на крајот, и од меѓународната заедница. Последните случувања во Македонија кои се поврзани со имплементацијата на договорот од Пржино (Јунско-јулскиот договор за надминување на политичката криза од 2015), наложуваат дека следна ќе биде регулацијата на медиумите односно преку законски измени треба да го регулира рекламирањето, но и да овозможи објективно информирање на јавноста.⁶⁸ Листата на ургентни реформски приоритети за надминување на кризата, подготвена од Европската комисија во V поглавје: Слобода на изразување, дава препораки кои се однесуваат на потребните итни реформи во медиумите. Имено, првата препорака се однесува на реформирање на јавниот сервис (критики за неговата политичка зависност, недостаток на балансирано известување). Втората препорака за медиумите се однесува на владиното рекламирање и

барање тоа да се одвива врз основа на транспарентни, објективни и недискриминатоски критериуми. Третата препорака бара полесен пристап на новинарите до информации од јавен карактер. Последната препорака се однесува на намалување на бројот на случаи на клевета во судовите, како и поддршка и промовирање на поголемо користење на саморегулацијата како алтернатива на судските постапки.⁶⁹

Во извештајот на Европската комисија за 2015 година се посочува на проблемот со владиното рекламирање изминатата година:⁷⁰

Владиното рекламирање претставува најголем извор за финансирање и има големо влијание врз медиумскиот пазар и на национално и на локално ниво. Нема систематско или детално известување околу владиното рекламирање. Дополнително, содржината на прислушкуваните комуникации открија блиски врски меѓу Владата и сопствениците на медиумите со најголема гледаност и циркулација, кои исто така примиле најмногу средства алоцирано со владините рекламни кампањи.

Ова е многу сериозна забелешка за фактичката ситуација во медиумскиот простор во Република Македонија. Бројните внатрешни и надворешни притисоци, сепак, вродија со плод. Агенцијата за аудио и аудиовизуелни

услуги врз основа на член 82 став 1 од Законот за изменување и дополнување на Изборниот законик⁷¹ донесе одлука за „забрана за емитување платено политичко рекламирање на програмите на радиодифузерите, во печатените медиуми и во електронските медиуми (интернет портали)“ од 20 декември 2015.⁷²

2.3. РЕЗИМЕА НА СТУДИИ НА СЛУЧАЈ:

2.3.1. Случајот со новинарот Томислав Кежаровски

Еден од домашно, но и меѓународно најкритикуваните случаи во поглед на слободата на медиумите во земјата е случајот на новинарот Томислав Кежаровски. Тој е спомнуван во сите извештаи каде се анализира состојбата со слободата на медиумите.⁷³ Имено, во октомври 2013 година, Кежаровски беше осуден на 4,5 години во затвор поради наводно откривање на идентитет на заштитен сведок.⁷⁴ Случајот стана еден од главните политички проблеми поврзани со слободата на медиумите во земјата и беше остро критикуван од мисиите на ОБСЕ и ЕУ во Македонија. Имено, во извештајот на ОБСЕ за слободата на медиумите во 2013 година, случајот на Томислав Кежаровски е издвоен како единствениот пример на притворен новинар во Југоисточна Европа.⁷⁵ Случајот беше осуден од влијателните меѓународни и локални организации и иницираше граѓански протести.

По поминати пет месеци во притвор каде несоодветно била третирана неговата здравствена состојба, Кежаровски беше испратен во домашен притвор.⁷⁶ На 15 јануари 2015 година, Апелацискиот суд ја намали казната на Кежаровски од 4,5 на 2 години затвор. Оваа одлука беше експресно спроведена и за помалку од 24 часа тој беше однесен до истражниот затвор да ги издржи преостанатите три месеци казна.⁷⁷ Последниот настан иницираше масовен протест на илјадници луѓе кои маршираа од Апелацискиот суд до зградата на Владата барајќи слобода за Томислав Кежаровски. На неколку часа пред почетокот на протестот, тој доби условен отпуст од Кривичниот суд поради здравствени проблеми.⁷⁸ Конечно на 18 февруари 2015 година тој доби потврда од Апелацискиот суд за условниот отпуст и не ги помина преостанатите три месеци во затвор.⁷⁹

2.3.2. Случајот на телевизија Телма

Случајот на телевизија Телма, еден од најголемите критички медиуми во Македонија, е најдобрата илустрација за можностите што ги има на располагање власта преку законската прекумерна регулација да: (1) влијае врз уредувачката политика, (2) ги казнува „непослушните“ (критичките) медиуми и (3) преку само неколку ситни прекршоци да биде во можност да ги затвори. Во 2014 година, Телма е казнета дури три пати за различни престапи за неследење на програмските формати наложени од Агенцијата за аудио и аудиовизу-

елни медиумски услуги. Најголемата казна Телма ја доби во мај 2014 за „неизбалансирано емитување на народна и забавна музика“ со глоба од 20.000 евра предвидена во член 146⁸⁰ во Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги за непочитување на обврските од членот 92.⁸¹ Ваквите казни придонесуваат кон зголемена автоцензура кај новинарите, а тоа претставува една од најзагрижувачките појави во однос на слободата на изразување. Доколку во краток временски период „Телма“ беше казнета со уште една до две глоби со сличен износ, медиумот можеше да банкротира. Прекршочната постапка против Телма, сепак, беше запрена од страна на Агенцијата за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги. Ова, според образложението⁸² се должи на донесувањето на Законот за изменување и дополнување на Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги⁸³ со кој беа изменети член 92 став 4 според кои беше донесена оваа пресуда. Со тоа и пресудата престана да важи. Со ова се зацврстува нашето тврдење дека хибридниот режим, сепак, не е потполн авторитаризам и дека притисокот на јавноста, како и на меѓународните институции има позитивен ефект врз подобрувањето на состојбите.

Последниот настан од август 2015 година поврзан со телевизија „Телма“ беше поднесено 21 обвинение против високи претставници во „Макпетрол,“ најголемиот дистрибутер на нафта во Македонија, а воедно и главниот спонзор на телевизијата. Обвиненијата се однесуваа на

наводни нелегални активности во 2006 година и особено разбудија сомнежи за тоа дали овој случај е политички мотивиран и е некаков реваншизам кон критичката настроеност на медиумот. Со други зборови, се поставува прашањето дали е селективна имплементацијата на законите.⁸⁴

3. ШТРАЈК И СИНДИКАЛНО ОРГАНИЗИРАЊЕ

Синдикалното здружување и штрајкот како израз на колективно незадоволство на работниците се гарантирани со Уставот на Република Македонија во членовите 37 и 38.⁸⁵ Меѓутоа начинот на кој се регулираат правата и обврските во однос на синдикалното здружување и штрајкот се поместени во други закони. Во оваа студија фокусот е ставен на анализа на Законот за работни односи каде се наоѓаат главните одредби кои се однесуваат на синдикалното организирање и штрајкот. Постојат и други закони во кои се поместени специфични одредби поврзани со организирање штрајк во посебни дејности.

Законот беше разгледуван за да се забележат можни ограничувања што непосредно или посредно влијаат врз слободата на здружување и изразување. Во оваа анализа беше консултирана и публикацијата „Штрајк: искуства и состојби“ во издание на Движењето за социјална правда - Ленка како и транскриптот од излагањето на претставник на Мултиетничкиот синдикат на образование на РМ на трибината „Штрајкот и синдикалното здружување во подобрувањето на слободата на изразување и здружување“.⁸⁶

3.1. ОГРАНИЧУВАЊА ВО РЕГУЛАТИВИТЕ ЗА СИНДИКАЛНО ОРГАНИЗИРАЊЕ

Законските одредби што се однесуваат на синдикалното здружување се застапени во Законот за работни односи,

односно членот 6 во делот за забрана на дискриминација, што се однесува на заштита на членовите на Синдикатот од дискриминација на работното место, член 68 и 77 во делот за промена на работодавач и неоснованите причини за отказ кои исто така имаат заштитна функција за синдикалните членови.

Осумнаесеттото поглавје „Синдикати и здруженија на работодавачи“ (член 184 до член 202)⁸⁷ од законот е посветено на синдикатите и здруженијата на работодавачите и најголемиот број на членови што се однесуваат и го уредуваат синдикалното здружување се поместени тука. Во овој дел постојат неколку членови што имаат ограничувачки карактер. Членот 191 што се однесува на барање за упис во регистарот на синдикално здружение на повисоко ниво во вториот став содржи услови кои треба да ги исполнува: „Со барањето за упис мора да се приложи: одлуката за основање, записникот од основачкото собрание, статутот, називот на основачот и членовите на извршното тело, името и презимето на лицето или лицата овластени за застапување и податоците за бројот на членовите на синдикатот врз основа на платена членарина.“⁸⁸

Според авторите на гореспоменатата студија за штрајк, ограничувачки фактор во овој член е условот што се однесува на бројот на членовите во синдикатот врз основа на платена членарина. Имено, кога еден синдикат

се основа за прв пат не може да се достави број на членови што платиле членарина на организацијата која е во формирање и сè уште не претставува правен субјект. Се покажало дека овој услов претставува една од законските пречки што влијаат на процесот на регистрација на нови синдикални организации и го отежнува нивното регистрирање. Мултиетничкиот синдикат на образование на РМ во извештај до Европската конфедерација на синдикатите, во кој предупредува на два проблеми со кои се соочуваат синдикатите и работниците во Македонија забележува: „Иако процесот на регистрирање на синдикати би требало да биде лесна и брза процедура, во последните години повеќе синдикати кои ја критикуваат Владата се соочуваат со сериозни проблеми во процесот на регистрација на нови синдикати или нивни ограноци. Мултиетничкиот синдикат за образование на РМ во 2013-2014 чекаше 10 месеци за да регистрира два нови локални ограноци.⁸⁹

Членот 202 што се однесува на забрана за дејствување на синдикатот заради вршење дејност спротивна на Уставот и законите претставува многу широко поставено ограничување. Сепак, токму поради широката формулација допушта произволно толкување што институциите на еден хибриден режим можат да го искористат за да го задушат правото на штрајк.

3.1.1. Ограничување на правото на штрајк

Како осново ограничување на правото на штрајк гаранитрано со Уставот може да се смета дека произлегува од Законот за работни односи во членот 236 став 1 со кој се утврдува дека само „Синдикатот и неговите здруженија на повисоко ниво имаат право да повикаат на штрајк и да го поведат со цел за заштита на економските и социјалните права на своите членови од работниот однос, во согласност со закон.“⁹⁰ Оваа одредба претставува ограничување во контекст каде синдикалното здружување не е популарна форма на остварување на работнички права. Имено, голем број на претпријатија немаат сопствени синдикати. Постои и недоверба кон синдикалното здружување затоа што поголемите синдикати се во системска спрега со институциите на државата, поточно извршната власт, а оваа состојба е хронична во изминативе 25 години.

Дваесеттото поглавје од Законот за работни односи се однесува на штрајкот (член 236 - член 245). Одредбата од членот 236, став 3 со која се регулира отпочнувањето на штрајкот остава простор во практиката да биде искористен за одолговлекување: (3) „Штрајкот не смее да започне пред завршување на постапката за помирување, согласно со овој закон и акт на министерот надлежен за работите од областа на трудот. Обврската за помирување не смее да го ограничи правото на штрајкот, кога таква

постапка е предвидена со овој закон, односно пред спроведувањето на друга постапка за мирно решавање на спорот за која страните се договориле.“⁹¹

Ограничувачка одредба има и во членот 242 што се однесува на донесување Судска забрана за незаконски штрајк и надомест на штета. Оваа одредба беше искористена за да се спречи штрајкот на лекарите во 2012 година кога судот донесе одлука дека штрајкот на Клинички центар е незаконски заради попречување на извршување на работата. Имено, Министерството за здравство упати жалба за организирањето на штрајкот, а Основниот суд експресно одговори со забрана за одржување на штрајкот заради лоша организација и отсуство на план за организирање на работата на Клиничкиот центар за време на штрајкот.⁹² Ова беше толкувано од лекарите, опозицијата и некои од критичките медиуми како директно ограничување на правото на штрајк. И покрај тоа, штрајкот се одржа и траеше 40 дена (од 14 Ноември - 26 Декември 2012), а потоа некои од барањата на Синдикатот беа договорени од двете страни.⁹³ Синдикалниот лидер, доктор Дејан Ставриќ беше уапсен и осуден на една година затвор во мај 2014, според обвинение за поткуп од пациент.⁹⁴ Неговото апсење и судење во јавноста, исто така, предизвика недоверба за вистинските мотиви за апсењето.

Освен во Законот за работни односи, ограничувачки одредби во однос на правото на организирање штрајк се поместени во бројни други закони кои уредуваат различни дејности. Професор Здравко Савески, како претставник на Мултиетничкиот синдикат на образование на РМ вели: (транскрипт од излагање на дебатата организирана во рамки на овој проект):

Во реалноста, нема област каде што не е ограничено правото на штрајк! Значи има регулатива, правото на штрајк е регулирано во неверојатни 27 закони!.... Е сега од тие 27 закони, 5 се однесуваат на работниците, а останатите закони регулираат право на штрајк на поголем или потесен опсег на работници. Сета оваа работа фактички почна со ова ширење на законската регулатива во разни закони во 1993 година со штрајкот во РЕК Битола. Тогаш претходно имаше Закон за штрајк како основен закон и после почнаа, го внесоа во Законот за енергетика и после во многу многу закони внесоа одредби за штрајк и секогаш внесувањето на одредби за штрајк е лошо по работниците скоро исклучува. Значи ако имате закон во кој имате одредба за штрајк, тоа е дополнително ограничување на правото на штрајк.⁹⁵

Ваков пример за сериозно ограничување на правото на штрајк е воведувањето на нови регулативи поврзани со штрајкот во Законите за основно и средно образование.

Имено по најавата на штрајкот на просветните работници за време на летото 2014 година, експресно во септември беа донесени законски измени на Законот за основно и средно образование со кои се предвидува замена на вработените за време на штрајкот. Беа донесени измени на член 38 по ставот (6), каде се додава нов став (7), кој гласи:

Во случај на прекин на воспитно-образовната работа заради штрајк, директорот на основното училиште, по претходна согласност од градоначалникот, а за државните основни училишта од министерот, е должен да го обезбеди остварувањето на воспитно-образовната работа со замена на вработените кои штрајкуваат, за време додека трае штрајкот.⁹⁶

На овој начин, користејќи го повторно аргументот за „непречено остварување на работата,“ се интервенираше во законот и се донесоа одредби кои *de facto* го оневозможуваат остварувањето на правото на штрајк. Преку ангажирање замени за наставниците што штрајкуваат, се обесмислува ефектот на штрајкот и ги става работниците во понеповолна положба во евентуалниот процес на преговарање за остварување на поставените барања.

По повеќе месечно одложување, штрајкот на наставниците започна на 20 јануари и траеше до 3 февруари 2015

година. Барањата на Синдикатот се однесуваа на ревизија на казните за наставниците како резултат на екстерното тестирање, целосна имплементација на Колективниот договор (за вработените во градинките) и зголемување на платите на наставниците. Во текот на целиот штрајк, Синдикатот информираше за постојани притисоци врз наставниците кои штрајкуваа по пат на закани дека ќе им биде намалена платата. Исто така, постоеше притисок и врз родителите на учениците чии наставници штрајкуваа: по пат на јавни повици на функционери на локалната власт, вклучително и Градоначалникот на Скопје, се бараше редовно да ги носат децата во училиште, со закана дека ќе бидат подложени на парична казна (глоба) доколку постапат спротивно. Во поголемиот дел од медиумите не се нудеа јасни и потполни информации за обемот и текот на штрајкот. Провладините медиуми известуваа за „изолиран и мал број на наставници кои штрајкуваат.“⁹⁷ Критичките медиуми, пак известуваа за поголема масовност на штрајкот, но и за притисоците од Владата врз наставниците и родителите.⁹⁸ Незадоволни од информациите во медиумите, користејќи ги социјалните медиуми и crowdsourcing алатките, граѓаните креираа интерактивна мапа на училишта во РМ каде се одвива штрајкот.⁹⁹

По најавите за генерален протест на просветните работници како и на средношколскиот, студентскиот и професорскиот пленум, МОН ги повика на разговор

претставниците на Синдикатот кој резултираше со прекин на штрајкот и постигнување договор за исполнување на дел од барањата - одложување на казните за наставниците.¹⁰⁰ Кај дел од јавноста, прекилот на штрајкот предизвика критика за претставниците на Синдикатот кои „преку ноќ“ одлучија, без остварување на договор за целосно исполнување на барањата.

Прекумерното регулирање на штрајкот и усложнувањето на правните процедури води кон правна несигурност која за работниците значи дополнителна пречка да се одлучат за започнување штрајк. Професор Савески, како претставник на Мултиетничкиот синдикат на образование на РМ, во своето излагање на трибината вели (транскрипт):¹⁰¹

На пример, во образованието, ако организирате штрајк во основно образование мора да пазите одредби од 7 закони! Значи тие закони се: Законот за работни односи, Кривичниот законик, Законот за мирно решавање работни спорови, Законот за установи, Законот за вработени во јавниот сектор, Законот за административни службеници и Законот за основно образование. Треба да бидете правен експерт за да организирате штрајк. Сега зборуваме за работници! И сега работниците во принцип не се правни експерти ама вие од нив барате да бидат правни експерти за да може да

го искористат правото на штрајк кое е гарантирано со Уставот.

3.2. СТУДИЈА НА СЛУЧАЈ:

Искуства од штрајкот на просветните работници 2015

Студијата на случај се заснова на две интервјуа со наставници од средни училишта од Скопје. Разговорот со соговорниците ги опфати нивните искуства за време на генералниот штрајк на просветните работници во 2015 година. Целта на разговорот беше да се пренесат личните искуства за време на штрајкот кои може да дадат подетална слика за остварувањето на правото на штрајк, како и за сите закани и нарушувања за остварување на ова право, за кои имаше површни известувања во медиумите. Наставниците кои зборуваа за своите искуства работат во две различни средни училишта од кои во едното штрајкот официјално бил спроведуван, додека во другото штрајкувале ретки поединци. Двете искуства укажуваат на тоа како влијел штрајкот врз целосната атмосфера и меѓучовечки односи во колективите. Во останатиот текст на студијата се наоѓаат информациите за траењето и текот на штрајкот кои беа споделени во медиумите, кои може да дадат поширокиот контекст на организирањето на штрајкот и информациите и рекациите во јавноста.

3.2.1. Организација на штрајкот

Штрајкот на просветните работници го организираше Самостојниот синдикат за образование, наука и култура на Република Македонија – СОНК, преку регионалните одбори кои ги претставуваат синдикалните организации на училиштата. Според исказите на соговорникот каде штрајкот бил официјално спроведен и кој е член на синдикалната организација во училиштето, за штрајкот биле информирани уште летото 2014, после што нивната синдикална организација донела решение дека ќе го поддржи и ќе се приклучи на штрајкот. Сепак штрајкот официјално започнува зимата 2015, со почетокот на второто полугодие во училиштата. Начинот на кој биле информирани за штрајкот и подготовките, укажува на тоа дека протоколот на информации од централата на СОНК до поединечните синдикални организации се одвивал бавно и нецелосно. Според соговорникот, сегашната структура и организација не функционира најдобро затоа што комуникацијата со централата на СОНК се одвива само преку регионалните одбори.

Тоа не е најсреќно решение зошто практично синдикалните организации се расчленети и сега тука основни, средни...и сега тука не можеш да ги собереш сите средни на едно место, на пример. Не функционираат така туку функционираат по општини и имаш и од основно претставник и од средно и плус

се градинките. Ама сега во оваа ситуација градинките не направија ништо, барем ние што знаеме, да поддржат или да се приклучат.¹⁰²

Недостастокот на комуникација која е неопходна за протокот на информации за процесот на преговорите, поврзувањето и размената на искуства, како и на чувството на заедништво и солидарност во синдикалната организација исто така се покажува и за време на траење на штрајкот. Имено, според соговорничката која учествуваше во оваа наша студија на случај, регионалниот претставник еднаш го посетил училиштето за време на штрајкот, кога отсутувале и регионални состаноци за да се информираат за процесот на преговори и сите случувања во училиштата за време на штрајкот. Како резултат на ваквата комуникациска слабост поединечните синдикални организации, а некаде поединечните синдикални претставници, се препуштени самостојно да се справуваат со притисоците кои се појавувале за време на штрајкот.

Има показатели дека организирањето на штрајкот било подривано во текот на целиот процес. Така, на пример, непосредно пред почетокот на штрајкот се случувало претседателите на синдикалните организации да отидат на боледување или да се повлечат од функцијата. Потоа имало наставници кои биле синдикални членови, но одлучиле да го бојкотираат штрајкот.

Еден од друго средно школо даде отказ, имаше неколку што земаа боледување или не свикуваа состанок...Ние сфативме дека тоа е систем, намерно го прават за да не се состанат луѓево, да имаат состанок. На самиот состанок на СОНК за штрајкот имало што гласале против штрајкот, тие регионалните.

Сето тоа внесувало дополнителни забуни и несигурности кај наставниците кои биле препуштени сами на себе да одлучуваат дали да штрајкуваат или не, соочени со конфузни и контрадикторни информации, стравови за сопственото преживување поради постојаната закана дека можат да го изгубат работното место и поради други, секојдневни притисоци. Како резултат на тоа, некои од наставниците се откажувале од штрајкот додека сè уште траел. Во едно од училиштата тоа било искористено уште како една форма на притисок бидејќи било побарано од наставниците секој поединечно да се потпишува на список дали штрајкува или не.

[...] имаше еден случај, почнува да штрајкува, а утредента се откажува. А имаше еден не штрајкува па после преку ноќ, па тоа со плачки, како да кажувам имаше многу драматична атмосфера. Имаше ликови кои што се преправаа дека штрајкуваат, па одеа кај директорот молеа да не ги запишува дека штрајкуват. Па после дојдовме до таму да со списокот од Синдикат, сосе директорот еден по

еден да потврди со име и презиме дека штрајкува.

Ваквите постапки укажуваат на директно непочитување на колективното синдикално организирање кое токму заради практикување на правото на здружување кое не се почитувало за време на штрајкот, а е гарантирано преку законот и се однесува на заштита на членовите на синдикатот од дискриминација на работното место.

3.2.2. Тек и траење на штрајкот

Штрајкот започна со општа конфузија во јавноста околу тоа дали и кои училишта штрајкуваат. Информациите од Синдикатот укажуваа на официјално отпочнување на штрајкот додека во медиумите имаше информации дека само поединечни наставници штрајкуваат или се штрајкува во мал број на училишта или пак сосема отсутствуваше информација за штрајкот. Ваквата ситуација била рефлектирана и во училиштата. Немањето целосна информација во медиумите која и за родителите и за јавноста предизвика бројни забунувања за постоење/непостоење на штрајкот, дополнително влијело за постоење на несигурност, страв и збунетост кај поединечните синдикални организации и синдикални претставници.

Беше језиво затоа што првите неколку дена штрајкот беше негиран, медиумски не постоеше, јавно, нигде не беше

објавено, освен некоја изјава од 25 секунди на некоја телевизија и тоа за нас беше страшно. Затоа што ние немавме информација колку луѓе и каде штрајкуват. Немавме уопште претстава за масовноста. Ќе дојдеше регионалниот ќе раскаже, ама тоа се пак некои информации, ги слушаш, не ти се верува, тоа психички страшно нè уништуваше, ние не го знаеме колку е тој искрен. Ние бевме буквално во изолација. Едино беше добро што бевме повеќе луѓе и се држевме меѓу себе. Имаше пример во други школи одат држат часови, а тука штрајкуваа и не можат да издржат. Ако се втора смена таму, ќе дојдат прва смена кај нас да нè видат во школо да примат енергија од атмосфера и да одат да држат часови.

Во овој извадок може да се забележи колку нејаснотијата околу текот на штрајкот влијаела негативно врз психичката состојба на наставниците. Исто така официјалното неприфаќање на штрајкот во училиштата за некои наставници значело дека можат да штрајкуваат во едно, но да држат настава во друго училиште. Ваквите состојби придонесувале наставниците да бидат поизложени на притисоците кои секојдневно се случувале во училиштата.

Во училиштето каде мал дел од наставниците биле членови на синдикалната организација, почетокот на штрајкот предизвикал голема збунетост во однос на тоа кој штрајкува и кој не, тензија и, следствено, нарушување на односите во колективот.

Истото беше и кај нас, некои чуле дека штрајкуваат или дека не штрајкуват и кај нас беше преполовено. На некои им наложиле од дома дека мораат да дојдат ... Страшни ситуации... Се игра со психа нивна, со сè... Имаше ситуации колегиве од прва смена што беа, имало немало деца тие мора да запишуват час дека реализирале. Едно дете да е, ти мора да го викнеш внатре да му одржиш час. А децата поголеми што беа па тие ја искористија таа ситуација и не доаѓаа и ние си седевме во празни училници. Нас ни направија да штрајкуваме, ние седевме во празни училници. Од сабајле до вечер, од Државен просветен инспекторат и истите тортури. Те пратат, гледат, сликаат (или сиркаат) дневници, кој реализирал кој не реализирал.

3.2.3. Различните форми на притисоци со кои се соочувале наставниците

Притисоците кои се случувале во училиштата биле спроведувани секојдневно на различни нивоа. Една од главните институционални форми на притисок било постојаното присуство на претставници на Државниот просветен инспекторат во училиштата.

Формите на притисок беа различни. Прво главна форма беше Државен просветен инспекторат, кои што доаѓаа и седеа во школото од сабајле до вечер. И

контролираа дневници, па дали професорите, пошто учениците не доаѓаа, дали седат секој во празна училница за време на штрајкот. А овие што не штрајкуваа нив деца не им доаѓаа ама они мораа да ги запишат во дневник. Хаос, чудо невидено. Ние мораше како служба, јас морав понеделник, први час, по класови списоци да правиме рачно.

Притисоците насочени кај најранливите членови на Синдикатот биле едни од средствата на грубо прекршување на правото на штрајк.

А да не зборам за неформалните форми на притисок кои што на самохраните мајки им викаше, вие сега нема да земете дневница и вие нема да земете плата. Значи тоа циљано беа бирани на кои луѓе што да им се кажува.

Заменските наставници кои беа ангажирани за време на штрајкот биле доживувани како дополнителна закана за наставниците кои штрајкувале.

И овие (заменските) седат у канцеларија ги отвараат дневниците, зимаат дневници, одат во празна училница. Овие што не штрајкуваа уште на првиот одмор почнаа кафе да пијат и да пушат со заменските. Па имаше многу вознемирени колеги пошто колку кој разбира ги фаќаше паника дека сега овие ќе им ги земат часовите. Некои од наставниците трпат последици и по

завршувањето на штрајкот. Имаше од колегите од младиве, кои што штрајкува, кои што уште ги трпат последиците. Сега не им дава часови редовни, ги пушта на изборни да држат што е понеизвесно. Со проектни активности.

Сите овие притисоци сериозно се одразиле на целосната атмосфера во училиштата, односите во колективот и здравјето на вработените.

Имаше колеги што зимаа боледување што не можеа да го издржат притисокот... Болни паднаа луѓе, не беше уопште зезанција. Трајно се нарушија односите со колективот. До таму што кој со кого зборува, не зборува. Едно време, манипулацијата беше таква што се сврте ситуацијата. Овие што не штрајкува они пошто кај нас беа помалце, беа под притисок, условно кажано, пошто они мораа да држат часови, имаше гледање попреку. И они не можеа да го издржат притисокот.

Последици трпеле и учениците кои биле приморувани од родителите да одат на училиште додека нивните другари не оделе.

„Ние имавме случај детско нервен слом доби.“

Дополнителен притисок за наставниците претставувало и јавното обележување, етикетирање на наставниците кои

штрајкуваат со опозициската партија или како „платеници на Сорос“ заради кое наставниците не сакале да го поддржат штрајкот за да не нанесат штета на колегите.

[...] таков тип на притисоци се случуваа, колеги што се партиски одредени, значи се знае кај се и што се, информација доаѓа до Сител телевизија или не знам каде дека наводно пратеници на СДС го поддржуваат штрајкот, и одма, еве ги соросоиди и сл. и колегите се повлекоа, и рекоа, ние не доаѓаме на овие случувања за да не ви направиме штета, што логички е така.

3.2.4. Согледување на резултатите од штрајкот и перспективата на синдикалното организирање на наставниците

Постигнувањето на договорот на СОНК со Министерството за образование и наука беше проследено со низа контроверзи во јавноста. Дел од јавноста беше разочарана од делумното прифаќање на барањата на Синдикатот, како и од нетранспарентниот начин на постигнување договорот „преку ноќ.“

Максимално сме разочарани од тоа што се случи затоа што прво: една од главните изјави од претседателот на СОНК беше дека нема да прифати било какви договори без консултација со членството. Испадна дека преку ноќ прифатил тоа што прифатил без никаква консултација со нас. Односно

прифати малтене сè. Освен ова што е стопирање на казните ама тоа не беше некаква значајна точка. Тоа е залажување, не е решавање на проблем. И ние сме на граница, сега избравме нов претседател на синдикалната организација и сега договоривме за одредена временска рамка, за колку време ќе се обидеме да нешто таму напраиме да влијаеме ако не спремни сме да излеземе колективно да го нашуштиме Синдикатот.

Ваквите разочарувања од синдикалната организација не се нови и придонесуваат кон трендот за напуштање на синдикалната организација, недоверби и/или воопшто неприклучување на Синдикатот од страна на помладите наставници и вработените во образовните институции. Имено еден од соговорниците во овој разговор зборуваше за сопственото негативно искуство со Синдикатот и причините за напуштање на организацијата.

Во 2004 година кога Синдикатот не сакаше да застане позади своите членови поточно 12-13 бевме од работа што побаравме помош од правникот на Синдикатот да застане позади нас да ни помогне, да нè упати каде да си ги бараме своите права за да добиеме решенија за работа. Но правникот рече дека тој не може ништо да ни помогне и да си бараме решение на некое друго место. И во знак на револт ние 12 кои бевме засегнати од тој проблем му ги оставивме книшките

и си заминавме од Синдикат. Оттогаш наваму масовно имаме откажувања од членството на Синдикатот. Зошто? Затоа што секогаш една политика што се случува или штрајк што треба да го изрази нашето незадоволство излегува дека уствари... не знам, како претседателот на Синдикат да е повеќе политички играч. Тоа го зборуваме и низа примери покажале такво нешто, дека Претседателот не застанува зад своето членство туку напротив ги омекнува преговорите. Ќе се случи нешто големо преку ноќ и наеднаш ќе се стиши таа еуфорија за која сме верувале дека еве ќе се оствари ..нашите барања, ќе се случи чудо. Никогаш откако излегов и еве досега ниту еден Претседател не застанал да ја одбрани во вистинска смисла својата фела.

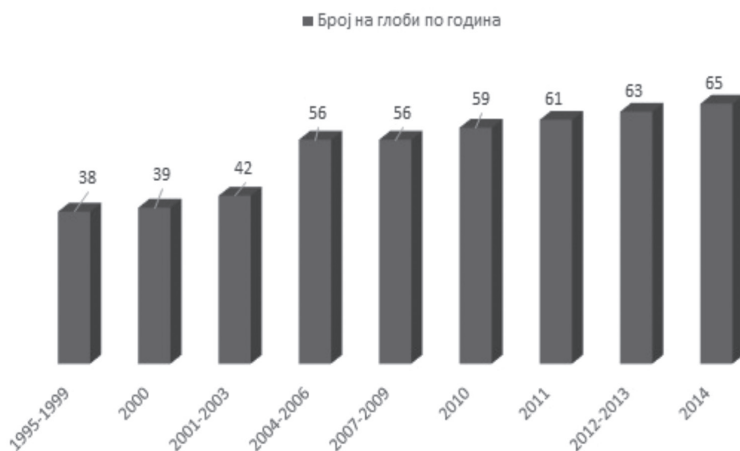
Сепак, наставниците би сакале да се појави нова, поавтентична синдикална организација која навистина би ги застапувала нивните интереси и права, на која тие би ѝ се приклучиле. Тие се надеваат дека ваква организација ќе се формира наскоро, бидејќи ја разбираат предноста на заедничкото дејствување и да бидат дел од заедница која функционира на приципите на солидарност и се грижи да ги заштити своите членови.

4. КОНТРОЛА ВРЗ БИЗНИСОТ

Една од најмалку истражените области во поглед на влијанието на државните политики е бизнис секторот. Најголем дел од истражувањата се однесуваат на корупцијата. Во услови на нефункционална држава, корупцијата е широко застапена. Но, во контекст на компетитивниот авторитаризам, многу поважно е значењето на системската корупција. Имено, во отворен авторитаризам, власта има директна и непречена контрола врз ресурсите. Во услови, пак, на хибриден режим, посебно во компетитивен авторитаризам каде што власта се осигурува сепак преку избори, неопходни се огромни средства за добивање на изборите. Затоа, битно е да се разбере концептот **заробена држава**. Како што наведовме претходно ова е состојба во која корупцијата е длабоко навлезена, востановена и легализирана.

Во еден од овие извештаи од 2013 година на *Канцеларијата на Обединетите нации за дрога и криминал* се укажува дека корупцијата е петтата најзначајна пречка за водење бизнис, но пред нејзе се токму владините политики - регулативите поврзани со даноците и честите промени на законите и прописите, односно правната нестабилност.¹⁰³

ЗАКОН ЗА ТРГОВСКИ ДРУШТВА

Графикон бр.6

Број на глоби во Закон за трговски друштва (1995-2014 година)

Како што може да се воочи од графиконот бр.6, бројот на глобите во Законот за трговски друштва бил најмал во периодот 1995-1999 и изнесувал 38. Во наредните години со измените и дополнувањата на законот, нивниот тренд бил во пораст па така во 2014 година има дури 65 парични казни.

Информациите за контролата врз бизнисот од страна на Владата преку владините политики покрај класичните коруптивни механизми се спомнуваат во медиумите од време на време. Секогаш за оваа тема се зборува со воздржаност, се заштитуваат изворите на информации заради стравот кој го имаат луѓето од бизнис секторот

поради реперкусиите. На пример во 2012 година во весникот „Фокус“, во текстот под наслов „Кога фирмите живеат во страв од власта, производството на страв е најголемиот бизнис“ новинарот вели: „Никој официјално нема да проговори дека казнената политика е во функција на дисциплинирање на непослушните бизнисмени, дека казните се делат од ракав, дека погони се затвораат и за најмали грешки во работењето..!“¹⁰⁴ Ваквата состојба на владеење страв во бизнис секторот се појавува и во дискурсот на опозициските политичари.

Интересно е исто така дека истата реторика која оперира со стравот кај граѓаните и бизнисмените се користи и од медиумите кои се блиски на власта, единствено обвинувањата се во спротивна насока – дека опозицијата креира страв и несигурност.¹⁰⁵

Стравот да се зборува јавно за проблемите со кои се соочуваат, а кои произлегуваат од државните политики придонесува луѓето да зборуваат за овој голем проблем исклучиво во тесни кругови. Тоа остава простор за користење на заплашувањето со инспекции и казни да биде употребено и за други цели. Токму заради чувствителноста на темата и контекстот, ваквиот вид податоци најчесто можат да бидат достапни преку квалитативни методи на истражување. Така на пример, податоците од истражување спроведено од Институтот за општествени и хуманистички науки за потребите на

проектот „Граѓанските организации во промоција и застапување на правото на слобода на изразување и здружување“, укажуваат на користење на инспекциите за политичка пресметка. Имено, во фокус група спроведена со граѓани од општина Струмица се наведува пример за систематско предизборно испраќање на инспекции во фирми за кои се претпоставува дека се блиски до опозициската партија. Во медиумите исто така се известуваше во неколку наврати за акции на инспекциите на терен и за голем број затворени претпријатија.¹⁰⁶

Особено погодени од регулативите кои предвидуваат казни за трговските претпријатија се малите и средните претпријатија за кои неколку инспекции и казни може да предизвикаат целосно затворање на бизнисот.¹⁰⁷ Фирмите се соочуваат и со неможност да си ги наплатат побарувањата од државата и со тоа се ставени во позиција да бидат неликвидни и да се соочат со затворање.¹⁰⁸ И во врска со овој проблем, малите претпријатија се најранливи и се плашат да говорат јавно „Не планираме да се жалиме. Пред три години кога на една телевизија јавно проговоривме за проблемот, следниот ден неколку инспекции ‘случајно’ ни дојдоа во фирмата. Не можам да ви објаснам на какви сè начини се обидуваа да најдат ‘нешто’ за да нè казнат. Откако не најдоа ништо, на крајот се фатија за една толку споредна, несуетинска работа, аме ете и таква глупост била предвидена во законите. Напишаа казна, која, покрај ненаплатените побарувања,

дополнително го загрози нашето тековно работење“, велат од микро претпријатие, на кое јавно претпријатие му должи пари за извршени услуги.“¹⁰⁹

Управата за јавни приходи имала пракса да известува за бројот на инспекциски надзори и казни во редовните соопшетија на нивната веб страна сè до 2014 година. Оттогаш нема нови соопшенија за инспекциите, изречените казни или опомените. Од анализата на овие податоци кои по пат на соопштенијата на УЈП беа на располагање, не се забележува промена ниту во бројот на инспекции ниту во бројот на казни.

Новите промени во регулативата за скалесто казнување според економската моќ на фирмите како и воведувањето на опомените пред првото казнување се последните промени во политиките кои во јавноста беа проценети на различен начин.¹¹⁰ Од една страна ваквата измена се сметаше за покажување на слух за критиките и создавање подобра бизнис клима, додека од друга страна како избрзана одлука чија единствена цел е да се направи предизборен маркетинг. Ние тврдиме дека и покрај олеснувањето што евентуално би го донело скалестото глобење, останува проблемот дека извршната власт се однесува како судска и има на располагање толкава моќ на казнување што останува несомерлива во својата надмоќ врз другите форми власт и, со тоа, ја одржува системската корупција.

ЗАКЛУЧОК

Република Македонија подолго време е етаблиран „хибриден режим“ од типот „компетитивен авторитаризам.“ Политичката криза од 2014 година и објавувањето на прислушкуваните разговори на високи државни функционери само ги потврдува наодите на еминентните меѓународни организации и институции. Потпорната точка на компетитивниот авторитаризам се изборите. Целата енергија на режимот е фокусирана на добивање избори. Оттука и притисоците и извлекувањето на ресурсите од страна на институциите. Целта на сето ова е победа на наредните избори. Од овие причини, може да се каже дека Република Македонија се наоѓа во перманентна изборна кампања.

Во периодот помеѓу два изборни циклуса, хибридниот режим се фокусира на воспоставување механизми на контрола и централизација на власта. Затоа настанува концентрација на моќта во извршната власт. Додека отворениот авторитаризам не се грижи за легалноста на практикувањето на моќта, компетитивниот авторитаризам е опседнат со „Уставот и законите.“ Токму законите се инструмент за концентрација на моќта. Според нашите истражувања, прекумерната законска регулација, посебно на оние сфери што вообичаено се во доменот на подзаконските акти, како и високите глоби спаѓаат во најглавните механизми за авторитарното владеење и гушење на демократијата. Имено, прекумерното регулирање и пропишување на казни

прави скоро невозможно едно физичко или правно лице да не се огреши. Оттука следува селективната правда на „политички неподобните.“ Нашето истражување посочи на голем пораст на глобите, како во нивниот број, така и во висината, во периодот по 2008 година.

Контролата врз образованието и образовниот процес е предуслов за долгорочно одржување на хибридниот режим, како и пасивизација на младите. Нашето истражување покажа дека изминатите неколку години постои систематско изменување на наставната програма во правец на идеолошка индоктринација наместо образование. Анализата на дел од учебниците покажа дека власта преку образованието ги промовира недемократските вредности како *покорноста, откажувањето од личните права и слободи и лојалноста.* Исто така, нарушувањето на секуларноста и поделбата на учениците во услови на мултикултурно општество е прилично проблематично. Воведувањето, пак, на концептот екстерно тестирање изврши дополнителен притисок, непотребен стрес и вознемирување врз наставниот кадар, учениците и родителите.

Целта на режимот во компетитивниот авторитаризам е победа на избори, но тука е и неговата слаба точка. Затоа, контролата врз медиумите, задушувањето и дискредитирањето на критиката е приоритет на секој режим. Изминатите неколку години Република

Македонија бележи остар пад во слободата на изразот и на медиумите во сите светски релевантни ранг листи. Во нашите истражувања покажавме дека постојаната промена на законската регулативна и високите казни влијаат негативно врз климата на медиумската слобода. Една од најнегативните тенденции во изминатите неколку години беше владиното рекламирање со што се вршеше алокација на јавни средства во приватни провадини медиуми. Ова, впрочем, беше јасно потврдено во дел од снимените разговори што ги циркулираше во јавноста опозицијата во рамки на нивниот проект „Вистината за Македонија.“ Забраната за владино рекламирање во декември 2015 претставува позитивен чекор.

Гушењето на слободата на израз изминатите години одеше рака под рака со гушењето на правото на штрајк. Анализата на промените во законската регулатива покажа дека во континуитет дополнително се отежнува организирањето штрајк. Вметнувањето на одредби што го ограничуваат правото на штрајк во дури 27 закони ја цементира можноста за искажување на незадоволство на работниците кон работодавците. Од студијата на случај со штрајкот на просветните работници од 2015 година може да се видат тактиките на власта во ограничување на правото на штрајк.

Контролата врз бизнисот и економијата е еден од главните аспекти на заробената држава. Имено, во типичните примери на заробени држави или заробени регулативи

како вид на системска корупција поедини крупни компании вршат системско, не секогаш нелегално влијание врз регулаторните тела и законодавството воопшто со цел да се постави теренот во корист на овие фирми. Во Република Македонија, високите државни функционери ја заробуваат државата, го местат теренот и правилата на игра за извлекување максимална корист за нивните лични бизниси, или на нивните блиски соработници. На тој начин целиот пазар, целата бизнис клима е „наместена“ а фер конкуренцијата е практично невозможна. Целокупниот економски режим по прво може да се нарече *крони капитализам* отколку функционална пазарна економија.

Што да се прави? За разлика од отворениот авторитаризам, компетитивниот авторитаризам не зависи од чистата присила на власта, туку од изборите и јавната перцепција за демократичноста. Иако немаат потполна слика за тоа што е демократија, во општествата со компетитивен авторитаризам демократијата и слободата сепак, и понатаму остануваат распространети вредности, макар и декларативни. Затоа, токму тука лежи и слабоста на овие режими. Општествените про-демократски актери ја имаат можноста, но и моќта да ги откриваат пречекорувањата на демократските стандарди, авторитарноста на режимот, кршењето на слободите и со тоа да влијаат врз јавноста. Со оглед на фактот дека легитимитетот на режимот се црпи од јавното мнение, колку повеќе јасно јавноста се соочува со авторитарната и недемократска природа на

режимот, толку повеќе се подрива неговиот легитимитет. Промената на јавната перцепција треба да се движи во правец на јавна маргинализација на авторитарните практики и вредности и афирмација на демократските. Неопходна е длабока трансформација на вредностите и практиките кај сите јавни актери, како од власта, така и од опозицијата.

РЕФЕРЕНЦИ

¹ Steven Levitsky and Lucan Way, “The Rise of Competitive Authoritarianism,” *Journal of Democracy* 13, no. 2 (2002): 51–65, doi:10.1353/jod.2002.0026, 51.

² Jeffrey Herbst, “Political Liberalization in Africa after Ten Years,” *Comparative Politics* 33 (April 2001): 357–75; Thomas Carothers, “The End of the Transition Paradigm,” *Journal of Democracy* 13 (January 2002): 5–21.

³ Steven Levitsky and Lucan Way, “The Rise of Competitive Authoritarianism,” *Journal of Democracy* 13, no. 2 (2002): 51–65, doi:10.1353/jod.2002.0026, 52

⁴ Извештајот на ОБСЕ за предвремените парламентарни избори и претседателските избори во 2014 година експлицитно укажува на „бришење на границите меѓу партијата и државата“ во врска со изветвуањето на Јавниот сервис, но и користењето на државните ресурси за партиски цели. Види: International Election Observation Mission (IEOM): The former Yugoslav Republic of Macedonia Presidential and Early Parliamentary Elections, (27 April 2014), available at <http://www.osce.org/odihr/elections/fyrom/118078?download=true>, accessed on 22.05.2014.

Исто така, снимените разговори на високите владини функционери објавени во „Вистината за Македонија“ од страна на опозицијата јасно го потврдуваат ова.

⁵ Guillermo A. O’Donell, “Delegative Democracy,” *Journal of Democracy* 5, no. 1 (1994): 55–69, doi:10.1353/jod.1994.0010.

⁶ Anderson, James H., Geraint Paul Jones, Sanjay Pradhan, Bill Moore, M. Helen Sutch, Randi Susan Ryterman, Joel Hellman, and Helga W. Muller. “Anticorruption in Transition : A Contribution to the Policy Debate.” The World Bank, September 30, 2000. <http://documents.worldbank.org/curated/en/2000/09/693285/anticorruption-transition-contribution-policy-debate>, xv.

⁷ Anderson, James H., Geraint Paul Jones, Sanjay Pradhan, Bill Moore, M. Helen Sutch, Randi Susan Ryterman, Joel Hellman, and Helga W. Muller. “Anticorruption in Transition : A Contribution to the Policy Debate.” The World Bank, September 30, 2000. <http://documents.worldbank.org/curated/en/2000/09/693285/anticorruption-transition-contribution-policy-debate>, xvi.

⁸ Anderson, James H., Geraint Paul Jones, Sanjay Pradhan, Bill Moore, M. Helen Sutch, Randi Susan Ryterman, Joel Hellman, and Helga W. Muller. “Anticorruption in Transition : A Contribution to the Policy Debate.” The World Bank, September 30, 2000. <http://documents.worldbank.org/curated/en/2000/09/693285/anticorruption-transition-contribution-policy-debate>, xvii.

⁹ Закон за прекршоци, (Службен весник на Р.Македонија 62/06 година).

¹⁰ Закон за основното образование, (Службен весник на Р. Македонија бр.103/08 од 19.08.2008 година, 41-42

¹¹ Закон за изменување и дополнување на законот за основното образование, (Службен Весник на Р. Македонија, бр.41 од 27.02.2014 година)

¹² Закон за средното образование, (Службен весник на Република Македонија бр.44/95 од 20.09.1995 година)

¹³ Закон за изменување и дополнување на законот за средното образование, (Службен Весник на Р. Македонија, бр.41 од 27.02.2014 година).

¹⁴ Закон за високото образование, (Службен весник на Р.Македонија бр.35 од 14.03.2008 година

¹⁵ Закон за изменување и дополнување на законот за високото образование, (Службен весник на Р. Македонија бр. 15 од 25.01.2013)

¹⁶ Закон за изменување и дополнување на законот за основното образование, (Службен весник на Република Македонија, бр.41 од 27.02.2014 година), 3

¹⁷ Закон за изменување и дополнување на законот за основното образование, (Службен весник на Република Македонија, бр.41 од 27.02.2014 година), 3

¹⁸ Закон за граѓанска одговорност за навреда и клевета, (Службен весник на Р.Македонија 143/12).

¹⁹ The European Commission: “The Former Yugoslav Republic of Macedonia 2014 Progress Report, SWD (2014) 303 final” (Brussels: 8 October 2014), достапно на: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2014/20141008-the-former-yugoslav-republic-of-macedonia-progress-report_en.pdf, пристапено на 9 септември 2015, стр. 46.

²⁰ Сашка Цветковска, „Како течеше судењето Мијалков против Фокус“, НоваТВ (17 јануари 2014), објавено на <http://novatv.mk/index.php?navig=8&cat=18&vest=11049>, пристапено на 9 септември 2015.

²¹ Закон за медиуми, (Службен весник на Р.Македонија 184/13 година).

²² Закон за медиуми, (Службен весник на Р.Македонија 184/13 година), член 30, став 1.

²³ Закон за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги (Службен весник на Р.Македонија, 184/13), член 145, став 1.

²⁴ Закон за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги (Службен весник на Р.Македонија, 184/13), член 92, став 8.

²⁵ Закон за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги (Службен весник на Р.Македонија, 184/13), член 92, став 9.

²⁶ Закон за работни односи (Службен весник на Р.Македонија бр.62/05).

²⁷ Измена и дополнување на Законот за работни односи, (Службен весник на Р.Македонија бр.80/93), член 12.

²⁸ Закон за работни односи (Службен весник на Р.Македонија бр.62/05), член 264.

²⁹ Закон за работни односи, пречистен текст (Службен весник на Р.Македонија бр.34/14).

³⁰ Steven Levitsky and Lucan Way, “The Rise of Competitive Authoritarianism,” *Journal of Democracy* 13, no. 2 (2002): 51–65, doi:10.1353/jod.2002.0026, 58

³¹ Steven Levitsky and Lucan Way, “The Rise of Competitive Authoritarianism,” *Journal of Democracy* 13, no. 2 (2002): 51–65, doi:10.1353/jod.2002.0026, 58

³² Цитирано во: Мери Јордановска, „Основците учат како да се откажат од слободата“, Фокус, 5 ноември, достапно на: <http://fokus.mk/osnovtsite-uchat-kako-da-se-otkazhat-od-slobodata/>, пристапено на септември 2015.

³³ Устав на Република Македонија, (Службен весник на РМ 52/91), достапно на: <http://www.sobranie.mk/ustav-na-rm.nspx>, пристапено на 11 септември 2015

³⁴ Устав на Република Македонија, (Службен весник на РМ 52/91), достапно на: <http://www.sobranie.mk/ustav-na-rm.nspх> , пристапено на 11 септември 2015

³⁵ Цитирано во: Мери Јордановска, „Основците учат како да се откажат од слободата“, Фокус , 5 ноември, достапно на: <http://fokus.mk/osnovtsite-uchat-kako-da-se-otkazhat-od-slobodata/>, пристапено на 11 септември 2015.

³⁶ Овде треба да се спомене познатата изјава на Бенџамин Френклин: „Оние што се откажуваат од слободата во името на безбедноста, нема да ги имаат, ниту пак ги заслужуваат обете“.

³⁷ Устав на Република Македонија, (Службен весник на РМ 52/91), достапно на: <http://www.sobranie.mk/ustav-na-rm.nspх> , пристапено на 11 септември 2015

³⁸ „Уким ја почнува академската година во црква, ректорот вели – нема ништо спорно“, (Скопје: Радио МОФ, 12 септември 2012), достапно на: http://www.radiomof.mk/radiomof_backend/ukim-ja-pochnuva-akademskata-godina-vo-tsrkva-rektorot-veli-nema-nishto-sporno/, пристапено на 11 септември 2015.

³⁹ „Наместо во амфитеатар првиот академски час во црква“, (Скопје: 24Вести 15 септември 2013), достапно на: <http://24vesti.mk/namesto-vo-amfiteatar-prviot-akademski-chas-vo-crkva>, пристапено на 11 септември 2015.

⁴⁰ Закон за основното образование, (Службен весник на Република Македонија бр.103/08 од 19.08.2008 година)

⁴¹ Закон за основното образование, (Службен весник на Република Македонија бр.103/08 од 19.08.2008 година)

⁴² Закон за изменување и дополнување на законот за средното образование, (Службен весник на Република Македонија, бр.116 од 04.08.2014 година)

⁴³ Закон за изменување и дополнување на законот за средното образование, (Службен весник на Република. Македонија, бр.135 од 10.09.2014 година)

⁴⁴ The European Commission: “The Former Yugoslav Republic of Macedonia 2014 Progress Report, SWD (2014) 303 final” (Brussels: 8 October 2014), достапно на: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2014/20141008-the-former-yugoslav-republic-of-macedonia-progress-report_en.pdf, пристапено на 9 септември 2015.

⁴⁵ The European Commission: “The Former Yugoslav Republic of Macedonia 2014 Progress Report, SWD (2014) 303 final” (Brussels: 8 October 2014), достапно на: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2014/20141008-the-former-yugoslav-republic-of-macedonia-progress-report_en.pdf, пристапено на 9 септември 2015, страница 46.

⁴⁶ Официјална веб страница на Совет за етика во медиумите на македонија, достапна на <http://www.semml.mk/>, пристапено на 9 септември 2015.

⁴⁷ „Советот за етика во медиумите постапувал во над 40 претставки на граѓани“, 24 Вести (10 август 2015), достапно на <http://24vesti.mk/sovetot-za-etika-vo-mediumite-postapuval-vo-nad-40-pretstavki-na-gragjani>, пристапено на 9 септември 2015.

⁴⁸ The European Commission, “The Former Yugoslav Republic of Macedonia Report 2015” (Brussels: 11.10. 2015), достапно на: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2015/20151110_report_the_former_yugoslav_republic_of_macedonia.pdf, пристапено на 22.12.2015.

⁴⁹ The European Commission, “The Former Yugoslav Republic of Macedonia Report 2015” (Brussels: 11.10. 2015), достапно на: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2015/20151110_report_the_former_yugoslav_republic_of_macedonia.pdf, пристапено на 22.12.2015, стр. 20.

⁵⁰ The European Commission, “The Former Yugoslav Republic of Macedonia Report 2015” (Brussels: 11.10. 2015), достапно на: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2015/20151110_report_the_former_yugoslav_republic_of_macedonia.pdf, пристапено на 22.12.2015, стр 21.

⁵¹ The European Commission, “The Former Yugoslav Republic of Macedonia Report 2015” (Brussels: 11.10. 2015), достапно на: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2015/20151110_report_the_former_yugoslav_republic_of_macedonia.pdf, пристапено на 22.12.2015, стр. 22.

⁵² “Details about Macedonia,” Reporters without Borders: World Press Freedom Index 2015, достапно на: <http://index.rsrf.org/#!/index-details/MKD>, пристапено на 9 септември 2015.

⁵³ Freedom House: Press Freedom Rankings, <https://freedomhouse.org/report/freedom-press-2015/2015-press-freedom-rankings>, пристапено на 10 септември 2015.

- ⁵⁴ Закон за медиуми, (Службен весник на Р.Македонија 184/13 година).
- ⁵⁵ Закон за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги (Службен весник на Р.Македонија, 184/13).
- ⁵⁶ Закон за радиодифузна дејност (Службен весник на Р.Македонија 100/05).
- ⁵⁷ „Глобите во македонското законодавство во периодот 1995-2014 година“ *Институт за општествени и хуманистички науки – Скопје* (Скопје, април 2015 година), достапно на https://infogr.am/fines_in_macedonian_legislation_over_the_years_1995_2014, пристапено на 23 јули 2015.
- ⁵⁸ Dunja Mijatović, The Representative on Freedom of the Media Regular Report to the Permanent Council (OSCE, 28 November 2013), p. 31.
- ⁵⁹ Сашка Цветковска, „Што ќе промени новиот закон за медиуми“, (НОВА ТВ, 3 јануари 2014) достапно на <http://novatv.mk/index.php?navig=8&vest=10680&cat=18>, пристапено на 23 јули 2015.
- ⁶⁰ Закон за изменување и дополнување на законот за медиуми, (Службен весник на Р.Македонија 13/14).
- ⁶¹ Закон за изменување и дополнување на законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги, (Службен бесник на Р.Македонија 13/14).
- ⁶² Агенција за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги, „Анализата на пазарот на радиодифузната дејност за 2013 година“ (Скопје: Агенција за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги, јули 2014) достапна на http://avmu.mk/images/Analiza_na_pazarot_2013.pdf, пристапена на 4 септември 2015.
- ⁶³ Агенција за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги, „Анализата на пазарот на радиодифузната дејност за 2014 година“ (Скопје: Агенција за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги, јули 2015) достапна на http://www.avmu.mk/images/Analiza_na_pazarot_na_AVMU_za_2014_godina.pdf, пристапена на 4 септември 2015, страница 4 и 5.
- ⁶⁴ Kalina Lečevska, Artan Sadiku, Jordan Šišovski; *Legalizing Restrictions of the Freedom of the Press* (Skopje: Institute of Social Sciences and Humanities - Skopje, October 2014), достапно на: <http://www.isshs.edu.mk/documents/Legalizing-Restrictions-of-the-Freedom-of-the-Press.pdf>, пристапено на 4 септември 2015.

⁶⁵ Закон за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги (Службен весник на Р.Македонија, 184/13), член 3, став 19.

⁶⁶ Kalina Lečevska, Artan Sadiku, Jordan Šišovski; *Legalizing Restrictions of the Freedom of the Press* (Skopje: Institute of Social Sciences and Humanities - Skopje, October 2014), достапно на: <http://www.isshs.edu.mk/documents/Legalizing-Restrictions-of-the-Freedom-of-the-Press.pdf>, пристапено на 4 септември 2015, страница 36.

⁶⁷ „Владата нема да се рекламира во медиумите“, *Радио Слободна Европа* (1 јули 2015), достапно на <http://www.makdenes.org/content/article/27104568.html>, пристапено на 4 септември 2015.

⁶⁸ Мими Шушлеска „По специјалниот обвинител нова жешка тема, регулација на медиумите“, *Плусинфо*, (3 септември 2015), достапно на <http://plusinfo.mk/vest/38683/po-specijalniot-obvinitel-nova-zeshka-tema-regulacija-na-mediumite>, пристапено на 4 септември 2015.

⁶⁹ European Commission, “Urgent Reform Priorities for the former Yugoslav Republic of Macedonia” (Brussel, June 2015), достапно на: http://ec.europa.eu/enlargement/news_corner/news/news-files/20150619_urgent_reform_priorities.pdf, пристапено на 22 јули 2015.

⁷⁰ The European Commission, “The Former Yugoslav Republic of Macedonia Report 2015” (Brussels: 11.10. 2015), достапно на: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2015/20151110_report_the_former_yugoslav_republic_of_macedonia.pdf, пристапено на 22.12.2015, стр. 22

⁷¹ „Службен весник на Република Македонија“ бр. 196/15

⁷² „Од недела во сила забраната за емитување платено политичко рекламирање“ (Скопје, 18.12.2015, достапно на: http://www.avmu.mk/index.php?option=com_content&view=article&id=2539%3A2015-12-18-10-40-15&catid=88%3Asoopstenija-media&Itemid=313&lang=mk, пристапено на 22.12.2015

⁷³ Freedom House, “Freedom of the Press 2015: Macedonia” достапно на: <https://freedomhouse.org/report/freedom-press/2015/macedonia#.VFf1xGqqkq>, пристапено на 9 септември 2015.

⁷⁴ Љубиша Станковиќ: „Томислав Кежаровски осуден на 4,5 години затвор“, *Утрински весник* (21 октомври 2013), достапно на <http://www.utrinski.mk/?ItemID=88E826C292E8B142A0B2CDDECAAB8FC7>, пристапено на 10 септември 2015.

⁷⁵ Dunja Mijatović, The Representative on Freedom of the Media Regular Report to the Permanent Council (OSCE, 28 November 2013), p. 17.

⁷⁶ Синиша Станковиќ: „Новинарот Кежаровски пуштен во домашен притвор“, Глас на Америка (7 ноември 2013), достапно на <http://mk.voanews.com/content/journalist-kezarovskis-detention-replaced-with-house-arrest/1785840.html>, пристапено на 10 септември 2015.

⁷⁷ „Кежаровски пренесен во Шутка“, Фокус (16 јануари 2015), достапно на <http://fokus.mk/kezharovski-prenesen-vo-shutka/>, пристапено на 9 септември 2015.

⁷⁸ „Новинарите на протест: Слобода за Кежаровски! Слобода за новинарството!“, 24 Вести (20 јануари 2015), достапно на <http://24vesti.mk/novinarite-na-protest-sloboda-za-kezharovski-sloboda-za-novinarstvoto>, пристапено на 9 септември 2015.

⁷⁹ „Кежаровски останува на слобода“, 24 Вести (17 февруари 2015), достапно на <http://24vesti.mk/kezharovski-ostanuva-na-sloboda>, пристапено на 10 септември 2015.

⁸⁰ „Глоба во износ од 20.000 евра во денарска противвредност ќе му се изрече за прекршок на правното лице ако не ги почитува обврските од членот 92 ставови (4), (5), (6) и (13) од овој закон“, Закон за аудио и аудиовизуелни медиумски дејности (Службен весник на РМ, 184/13) член 146, став 1.

⁸¹ „Телевизиските радиодифузери од општ формат се обврзуваат во текот на неделата да емитуваат најмалку осум часа, а јавниот радиодифузен сервис најмалку 14 часа, вокално и/или вокално-инструментална музика на македонски јазик или на јазиците на етничките заедници кои не се мнозинство во Република Македонија, од која 50% треба да биде забавна вокално и/или вокалноинструменталнамузика, а 50% народна вокално и/или вокално-инструментална музика“, Закон за аудио и аудиовизуелни медиумски дејности (Службен весник на РМ, 184/13), член 92, став 4.

⁸² „Заклучок за запирање на поведената прекршочна постапка/ постапка за порамнување,“ (Скопје: Агенција за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги, 09.07.2014, Бр. 03-3648/1), достапно на: http://www.avmu.mk/images/Zaklucok_za_zapiranje_povedena_prekrsozna_postapka_za_poramnivanje_so_TV_Makpetrol_Skopje.pdf, пристапено на 29 декември 2015.

- ⁸³ Закон за изменување и дополнување на Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги, (Скопје: Службен весник на Република Македонија бр. 10/14)
- ⁸⁴ Марија Митевска: „Кривична за лица во Макпетрол заради притисок врз Телма?“, *Радио Слободна Европа* (18 август 2015), достапно на <http://www.makdenes.org/content/article/27188896.html>, пристапено на 11 септември 2015.
- ⁸⁵ Устав на Република Македонија, достапно на: <http://www.sobranie.mk/ustav-na-rm.nspх>
- ⁸⁶ Дебата „Штрајкот и синдикалното здружување во подобрување на слободата на изразување“, Институт за општествени и хуманистички науки - Скопје, одржана на 9 декември 2015.
- ⁸⁷ Закон за работни односи, (Службен весник на Р.Македонија бр.62/05), XVIII Поглавје, член 184-202.
- ⁸⁸ Закон за работни односи, (Службен весник на Р.Македонија бр.62/05), член 191, став 2.
- ⁸⁹ Zdravko Saveski, “The Problems with the Registration Process of Unions in Republic of Macedonia,” *Мултиетничкиот Синдикат За Образование На Република Македонија*, достапно на: <https://mesorm.wordpress.com/2015/04/11/problems-with-the-registration-process-of-unions/>, пристапено на 15 септември 2015 .
- ⁹⁰ Закон за работни односи, (Службен весник на Р.Македонија бр.62/05), член 236, став 1.
- ⁹¹ Закон за работни односи, (Службен весник на Р.Македонија бр.62/05), член 236, став 3
- ⁹² „Судот го забрани лекарскиот штрајк“ (Скопје: 24 Vesti, 20 септември 2012), достапно на: <http://24vesti.mk/sudot-go-zabrani-lekarskiot-shtrajk> , пристапено на 25 февруари 2015.
- ⁹³ „Штрајкот на лекарите во мирување, постигнат договор меѓу лекарите и Тодоров“, (Скопје: Puls24, 26 декември 2012), достапно на: <http://puls24.mk/makedonija/vesti/10877-strajkot-na-lekarite-vo-miruvanje-postignat-dogovor-megju-lekarite-i-todorov>, пристапено на 27 февруари 2015.
- ⁹⁴ „Очниот лекар Дејан Ставриќ осуден на една година затвор“ (Скопје: Утрински весник, 26 мај 2014), достапно на: <http://www.utrinski.mk/default.asp?ItemID=9B539F6A6BC6BF49B6D5609F834A2131> , пристапено на 25 февруари 2015.

⁹⁵ Дебата „Штрајкот и синдикалното здружување во подобрување на слободата на изразување“, Институт за општествени и хуманистички науки - Скопје, одржана на 9 декември 2015.

⁹⁶ Закон за измена и дополнување на законот за основно образование (Службен весник на Р.Македонија бр.135/14), член 3; Закон за измена и дополнување на законот за средно образование (Службен весник на Р.Македонија бр.135/14), член 1.

⁹⁷ „Одлука за организирање на генерален штрајк“ (Синдикат за образование. наука и култура СОНК, 8.08.2015), достапно на http://www.sonk.org.mk/news/odluka_gen_strajk.html, пристапно на 4 Март 2015.

⁹⁸ „Вклучи телевизор - нема штрајк, однеси дете во градинка - има штрајк“ [“Put a TV on- There is No Strike, Take the Child in Kindergarten- There is a Strike”] (Skopje: Plusinfo, 22 January 2015), available at: <http://www.plusinfo.mk/vest/12132/vkluci-televizor-nema-shtrajk-odnesi-dete-vo-gradinka-ima-shtrajk>, accessed on 4 March 2015.

„Притисоци против штрајкот место решавање на проблемите во образованието“ (Радио Слободна Европа, 27.09.2015) достапно на <http://www.makdenes.org/content/article/26607795.html>, пристапно на 4 Март 2015

⁹⁹ „Мапа наштрајкот во училиштата низ Македонија“ (24 Вести 28.01.2015) достапно на <http://24vesti.mk/mapa-na-shtrajkot-vo-uchilishtata-niz-makedonija>, пристапно на 4 Март 2015

¹⁰⁰ „СОНК: Постигнавме договор околу барањата, штрајкот се прекинува“ (Фокуд, 3.02.2015) достапно на http://fokus.mk/sonk-postignavme-dogovor-okolu-baran-ata-shtrajkot-se-prekinuva/?utm_source=rss&utm_medium=rss&utm_campaign=sonk-postignavme-dogovor-okolu-baran-ata-shtrajkot-se-prekinuva, пристапно на 4 Март 2015

¹⁰¹ Дебата „Штрајкот и синдикалното здружување во подобрување на слободата на изразување“, Институт за општествени и хуманистички науки - Скопје, одржана на 9 декември 2015.

¹⁰² Транскрипт од спроведено интервју со наставници од две средни училишта во Град Скопје направено за потребите на студијата во септември 2015 година.

¹⁰³ Канцеларија на Обединетите нации за дрога и криминал, *Бизнис, корупција и криминал во Република Македонија: Влијанието на поткупот и другите форми на криминал врз приватните фирми*, Енрико Бисоњо, Мајкл Јандл, Лучија Мотолиња Карбаљо, Феликс Реитерер, (Виена: Канцеларија на обединетите нации за дрога и криминал, 2013).

¹⁰⁴ „Кога фирмите живеат во страв од власта, производството на страв е најголемиот бизнис“, Фокус (24.02.2012) достапно на: <http://fokus.mk/koga-firmite-zhiveat-vo-strav-od-vlasta-proizvodstvoto-na-strav-e-najgolemiot-biznis/>, пристапено на 18 декември 2015.

¹⁰⁵ „Граѓаните во страв, бизнисмените во грч- законите на Заев ја исполнија целта на странските служби“ (Радио Слободна Македонија, 4.02.2015), достапно на: <http://rsm.mk/web/?p=33532> пристапено на 18 декември 2015

¹⁰⁶ „Пазарната инспекција казни 14 фирми“ (Kumanovo News, 11.09.2014) достапно на: <http://www.kumanovonews.com/vesti/razagnata-inspekcija-kazni-14-firmi>; „Изборен упад во Прилеп со казни, рушење и затварање фирми“ (GevgelijaNet, 09.01.2014) достапно на <http://gevgelijanet.com/index.php/vesti/2014-01-09-21-19-58/item/1183>; „Даночниците дела казни во Охрид“ (Vesti.mk 09.09.2014) достапно на <http://www.vesti.mk/news/3066939/danochnicite-delea-kazni-vo-ohrid> пристапено на 18 декември 2015.

¹⁰⁷ „Писмо до Горан Трајковски од УЈП“ (ОФФ Нет 04.11.2013 достапно на <http://off.net.mk/pisma-na-chitateli/pismo-do-goran-trajkovski-od-ujp>, пристапено на 18 декември 2015

¹⁰⁸ „Должи ми неограничено, блокирај ме нежно“ (DW 21.09.2015) достапно на <http://www.dw.com/mk/должи-ми-неограничено-и-блокирај-ме-нежно/a-18726315> пристапено на 18 декември 2015

¹⁰⁹ „Должи ми неограничено, блокирај ме нежно“ (DW 21.09.2015) достапно на <http://www.dw.com/mk/должи-ми-неограничено-и-блокирај-ме-нежно/a-18726315> пристапено на 18 декември 2015

¹¹⁰ „Реакции за намалувањето на казните за фирмите“ (Телма телевизија 12.10.2015) достапно на: <http://telma.com.mk/vesti/reakcii-za-namaluvanjeto-na-kaznite-za-firmite> пристапено на 21.12.2015; „Намалувањето на казните за компаниите - предизборен маркетинг или оправдан потег (24 Вести, 24.07.2015) достапно на <http://24vesti.mk/namaluvanjeto-na-kaznite-za-kompaniite-predizboren-marketing-ili-opravdan-poteg>, пристапено на 21.12.2015 CIP - Каталогизација во публикација

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека
“Св. Климент Охридски”, Скопје

321.64:343.41(497.7)“2015”

СЛОБОДА на изразување, здружување и претприемништво во
заробена држава : Македонија во 2015 / [автори Ана Блажева ... и др.].
- Скопје : Институт за општествени и хуманистички науки, 2016. - 100
стр. : илустр. ; 21 см

Автори: Ана Блажева, Викторија Боровска, Калина Лечевска, Јордан
Шишовски. - Библиографија: стр. 88-99

ISBN 978-608-4755-07-4

1. Блажева, Ана [автор]

а) Современи тоталитарни режими - Повреда на човековите права и
слободи - Македонија - 2015

COBISS.MK-ID 100720650

За ИОХН-Скопје

Институтот за општествени и хуманистички науки – Скопје е непрофитна научно-истражувачка установа, дел од Регистарот на научни установи на Министерството за образование и наука на Република Македонија (решение бр. 30). Институтот за општествени и хуманистички науки – Скопје (ИССХ - Скопје) спроведува истражувања на теми поврзани со политиките од областа на општеството, политичко-економската стварност, културата и родот. Институтот организира конференции, јавни дебати, симпозиуми и летни школи, а исто така и врши публикации на сопствените истражувања. Исто така, Институтот е акредитиран за организирање настава од втор циклус односно магистерски студии

